

עבד'י עש"י

ספר

וְאָמְרוּ אָמֵן

חלק ראשון

בו יבואר בעזה"י

גודל שכר עניית אמן ואיש"ר וכוונותיהם והלכותיהם,
ויבואר גודל העונש המתעצל בענייתם עם עוד הרבה
דינים נחוצים המסתעפים מדיני ענייתם.

אשר לקטתי לקוטי בתר לקוטי בעזה"י מש"ס ופוסקים קדמאי
ובתראי ומדרשים וספה"ק וספרי מוסר עם מעט נופך משלי
בעזה"י אשר חנני ה' יתברך בזכות אבותי הקדושים, וזכותם
יעמוד לכל ההוגה בהם שיזכו לרב טוב הצפון בזה ובבא לטובה
ולברכה ולגאולה שלמה ברוחניות וגשמיות בב"א.

הק' יהושע אלטר ווילדמאן

אבד"ק קאנסקיוואליע

מלפנים אבד"ק ביליראדקי - כעת חונה פה ירושלים עיה"ק תובב"א

בעהמ"ס ספרי עמק יהושע, בנין יהושע, ברכת
יהושע, בלאאמו"ר הרב הגאון הצדיק המפורסם ר'
אלימלך אבד"ק מיזאטש זצלה"ה אשר מנוחתו כבוד

פה עיה"ק ירושלם תובב"א

נין ונכד להאי סבא קדישא הרבי ר' אלימלך בעל המחבר ספר נועם
אלימלך זצוקלה"ה ולמעלה בקודש אבותי הקדושים הרמ"א והמגלה
עמוקות והתור"ט זצוקלה"ה ז"ע ועכ"י אמן

* * *

פה ברוקלין, נוא יארק, יע"א

תשס"ה לפ"ק

כל הזכויות שמורות
© Copyright '05
All Rights Reserved

להשיג הספר
זאב וואלף טירנויער
W. TYRNAUER
5716 12th AVE..
Brooklyn, New York, 11219
(718) 436-7955

שצעון צשה טירנויער
SH. M. TYRNAUER
72 Middlton St.
Brooklyn, New York, 11206
(718) 797-9450

---

(718) 797-1852   757-7470 "הכתב" נסדר בדפוס

הקדמת המו"ל מחדש

נודה לה' מאד בפנינו ובתוך רבים נהללנו, ברוך הוא וברוך שמו ית' על הטוב שהגדיל עמנו, שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה, יום כלולת יוצאי חלצנו היקרים שיחיו, ה"ה הבי' החתן המופלג בתוי"ש כמר יואל יצחק שיחי, עב"ג הכלה הבתולה המהוללה מרת מלכה שתחי, שתתקיים אי"ה ביום ו' לחודש אדר א' שנת תשס"ה לפ"ק הבעל"ט, פה ברוקלין נוא יארק יצ"ו. ורחש לבנו דבר טוב, לבא לפניו בתודה, ולהעלות מנחה, - וגם כ"ק מו"ר הגה"צ מבורשטין שליט"א חיזק אותנו בדבר - להעלות על משבח הדפוס את ספר היקר ואמרו אמן, מאת הגאון הצדיק החסיד המפורסם כקש"ת רבי יהושע אלטר ווילדמאן זצלה"ה האבדק"ק קאנסקיוואליע יצ"ו ובשאר ק"ק, ולסוף ימיו בעיה"ק ירושלים תובב"א ושם מנו"כ, ואשר תוכו של הספר רצוף אהבה, מבאר גודל השכר של עניית אמן ואיש"ר בכוונה וכהלכה, וגודל העונש של המתעצל בענייתם, עם עוד הרבה דינים המסתעפים מדיני ענייתם, את כל אלה חברן יחד הגאון הצדיק המחבר זצ"ל, בלקוטי בתר לקוטי מדברי הש"ס והפוסקים קדמאי ובתראי, מדרשי חכז"ל וזוה"ק וספרי מוסר, ובהוספת נופך משלו. ובעוה"ר הן המה דברים הנוגעים ועולים היום על הפרק, ונפרצה בהם הפרצה, ועל דא ועל כגון דא אמר החכם מכל אדם שלמה המלך ע"ה (משלי ט"ז כ"ג) ודבר בעתו מה טוב וגו', ואולי נזכה עיי"ז להמנות בין מזכי הרבים, אשר זכות הרבים תלוי בהם, ויתקדש שם שמים על ידינו.

והנה לעת כזאת, יום חופת חתנים, היומא קא גרים, לגלגל שמחת התורה של הדפסת ספר, לרגל שהשמחה במעוננו, כי פקודי ד' ישרים ומשמחי לב, ושמחה גוררת שמחה, ואשר על ידי

זה, אז ביום ההוא, יום כלולה וחופה, עת רצון ורחמים, אשר אז כל השערים פתוחים, ודלתות שמים נפתחים, להשפיע שפע ברכות והצלחות על הדבק טוב רעים האהובים שיחיו, וביזמא הדין יתעורר גם זכותו הגדול של הגאון הצדיק המחבר זצ"ל, אשר על ידי הדפסת ספרו, וחדוש אור תורתו, ידובבו שפתותיו בקבר, ויהיה לאלף המגן ולמליץ טוב, שהבורא עולם בקנין ישלם זה הבנין לבנין עדי עד, ויעתיר ויבקש לפני כסא הכבוד, שזוכה להכניסם אל החופה, בסימן טוב ובמזל טוב, ובשעה טובה ומוצלחת, ולרוות מהם כף מלא נחת ושמחה, כל הימים סלה, אכ"ר.

וכבר אמרו חז"ל 'ירושלמי קידושין פרק א' ה"ז) כל האומר שמועה משם אומרה, יהא רואה בעצמו כאלו בעל השמועה עומד לפניו, מאי טעמא, אך בצלם יתהלך איש וגו', ואשר מטעם זה הרבה ממדפיסי ספרים של גדולי הקודמים, ראו לנכון, לערוך בראש הספר תולדות הגאון המחבר, למען ידעו דור אחרון ממי יצאו הדברים, ואם הרב דומה למלאך ד' צבאו תורה יבקשו מפיהו. וגם אנו נלך בזה בעקבותיהם, ונמלא אחריהם, לערוך בראש ספרנו זה, מקצת תולדות חייו ומקצת שבחיו ותהלוכותיו של הגאון הצדיק המחבר זצ"ל, ואשר עיינו כל המעיין בספרו, ואומר שמועה משם אומרה, יהא רואה בעצמו, כאלו בעל השמועה עומד לפניו, ויענה ויאמר זכר צדיק לברכה.

* * *

הגאון המחבר זצ"ל נולד בשנת תרי"ח לפ"ק, לאביו הגאון הצדיק החסיד בנן של קדושים רבי אלימלך זצלה"ה האבדק"ק מיזאטש יצ"ו בארץ פוילין, שהיה ניין ונכד להרב הקדוש האלמי הרבי רבי אלימלך מליזענסק זיעוכי"א בעל נועם אלימלך, ומגזע

אקדמות מילין

ה

היוחסין של גאוני וגדולי ארץ, רבותינו הגאונים הקדושים, הרמ"א, המגלה עמוקות, והתוספות יו"ט, ולמעלה בקודש וצולה"ה.

נתגדל על ברכי אביו הגאון"צ זצ"ל לחיי קדושה וטהרה, ולקח לקחה של תורה מפיו, וכן שאב מבאר תורתם של שאר גדולי גאוני וצדיקי זמנו, ושקד על דלתות התורה בשקידה רבה ונפלאה, עד שמילא את כריסו בש"ס ופוסקים ראשונים ואחרונים, ונעשה עדין לגאון ולתפארת, מופלא ומופלג בחכמת התורה, וביראת ד' הקודמת לחכמתו, כלי מחזיק ברכה, מלא ברכה ד'. ובהגיעו לפרק האיש מקדש, נכבדות מדובר בו, ובא בקושרות השידוכין עם ב"ג, בת גדולים וטובים, ואחר חתונתו הוסיף לשקוד על התורה ועל העבודה מתוך תוספת קדושה וטהרה, ביתר שאת ויתר עז, בשקידה רבה ונפלאה, ועלה מעלה ולמעלה במעלות התורה, וקנה לו קנין התורה, בחריפות ובקיאות כאחד הגדולים אשר בארץ, וגם נכספה וכלתה נפשו לחצרות ד', ונסע להסתופף בצל קדשם של צדיקי דורו, והתאבק בעפר רגלם הטהורים, ושתה בצמא את דברי קדשם. ככה הלך מחיל אל חיל, בחילה של תורה וחסידות, מוסיף והולך עד כי גדול מאד בתורה ועבודה צדקות וחסידות, עד אין חקר.

והנה במשך השנים נודע לשם ולתהלה בכל הסביבה, כי תורתו היתה מכרזת עליו בחוצות, ועוף השמים הוליכו את הקול, עד ששמו הטוב הגיע עד למרחקים, ואנשי ק"ק פאפוב יצ"ו, ראשי וטובי בחרו בו, ושמוהו עליהם לרב ואב בית דין דקהלתם. אמנם לא ישב שם לימים רבים, כי נתקבל משם לרב ואבדק"ק ווישניץ יצ"ו, ומשם לאבדק"ק ביליראדקע יצ"ו, ולסוף נתקבל לאבדק"ק קאנסקוואליע יצ"ו, בארץ רוסיש פוילין.

בכל מקום רבנותו היתה ראשית ממלאכתו לפקח ולעיין בכל מילי דמתא, לראות אם אין שם איזה דבר הצריך תיקון, והיה גודר גדר ועומד בפרץ, ומתקן להם תקנות טובות ומועילות, ויסד להם שיעורי תורה תמידין וכסדרן, וילמדם את חוקי ד' ותורתו. ויצא ויבא לפניהם, והיה להם למאורות, ונשמע קולו בבואו אל הקודש, בימי שבתות למנוחה ומועדים לשמחה, וביותר בימי הנוראים, אשר היה אז מבשר צדק בקהל רב, נושא דרשותיו בתוך אמוני עם סגולה, מתוך תוכחה מגולה, ואהבה מסותרה, ונתן עזו ותעצומות לעם לעבוד את ד' מתוך אהבה ויראה, והשיב לב בניס אל אביהם שבשמים, כי היה פה מפיך מרגליות ודרשן נפלא עד מאד.

ופוק חזי מאן גברא רבה דקא מסהיד עלוי, הי"ה הגאון האדיר שר התורה כקש"ת רבי שלום מרדכי הכהן זצ"ל"ה האבדק"ק ברעזאן בעל שו"ת מהרש"ם, אשר במכתב הסכמתו על ספרו בנין יהושע, בין יתר השבחים המגיעים אל הכתבים ועל מחברם, הוא מעיד עליו כדברים דלהלן בזה"ל: ואחרי שבא חכם לגבולי, ונוכחתי לדעת את האיש ואת שיחו וכו' וגם דרוש דרש פה בבית מדרשנו, ומפיו לפידי אש יתלהטון, לעורר ישנים מתרדמת הבלי הזמן, עד כי רבים בכו תמרורים, ושערי דמעות לא ננעלו, ודברים היוצאים מן הלב, הכו שרש בלב השומעים, כי הוא נאה דורש ונאה מקיים וכו', עכ"ל.

היה גאון גדול וחרף ובקי נפלא ורב חילו בהוראה, להורות בדבר ד' זו הלכה, והי' חובר חיבורים מחוכמים, וחיבר ספרים יקרים אשר העלה על מזבח הדפוס, והוציאם לאור עולם, חלקם בעקב והפיצם בישראל, ואלה הספרים אשר חיבר והו"ל:

אקדמות מילין

ז

ספר בנין יהושע, הכולל פלפולים על סוגיות חמורות בש"ס. נדפס בשנת תרנ"ח לפ"ק בעיר ווארשא, בהסכמת גדולי הדור, כמו הגה"ק אדמו"ר רבי שלמה הלברשטאם זי"ע האבדק"ק באבוב, אשר בין יתר דבריו הוא כותב עליו בזה"ל: הי' בכאן מושבתי ש"ק וכו', יש לו הורמנות מכמה גדולי ישראל המעידים עליו על תורתו ומעשיו הטובים וכו', עבל"ק. הגאון הגדול שר התורה רבי רפאל שפירא זצל"ה האב"ד ור"מ דוואלאזין כותב עליו בזה"ל: הנה הוא גדול בתורה ובהוראה כאחד מן הגדולים, וספרו בידו, והוא נותן עדותו עליו, שגדול כחו בחריפות ובקיאאות, וכבר הללוהו גאוני הזמן, וגם אני דברתי עמו בפלפולא דאורייתא ובהוראה, וראיתי שידיו רב לו בהם וכו' עכ"ל.

ספר עמק יהושע אחרון, כולל חידושים נפלאים על מסכת גיטין, ודרשות שונות אשר דרש בקהל רב, עם שאלות ותשובות תורת אלימלך מאביו הגאון החסיד זצ"ל ומשאר גדולי ארץ, נדפס בעיר ווארשא יצ"ו, בשנת תרע"ג לפ"ק.

בשנת תרפ"ד לפ"ק נכספה וכלתה נפשו לחצרות בית ד', לעלות לארצינו הקדושה, לנשק את אבני" ולחונן את עפרה, ובבואו שמה אוה למושב לו בעיה"ק ירושלים תובב"א, וישב שם על התורה ועל העבודה מתוך קדושה יתירה עילאה, והוסיף שם קדושה על קדושתו, וטהרה על טהרתו וכשבתו שם הדפיס את יתר חיבוריו היקרים, לזכות בהם את הרבים, ואלה הם:

ספר ואמרו אמן, ה"ה ספרא הדין, אשר הדפיס לראשונה בירושלים עיה"ק תובב"א בב' חלקים, חלק ראשון בשנת תרפ"ו, וחלק שני שנת תרפ"ט לפ"ק, ומני אז כבר נדפסו כו"כ פעמים.

ספר תורת החסידים הראשונים, ובו שלשה ספרים נפתחים: א' קיצור ספר חסידים, ב' ס' חסידים תנינא לרבינו משה הכהן זצ"ל בן אחותו של הרא"ש זצ"ל, ג' ס' חסידים החדש לחד מגאוני קדמאה, אשר הדפיסם עם תרגום בלשון אידיש לתועלת הרבים, ירושלים תר"ץ לפ"ק.

ספר קדושים תהיו, תוכו רצוף דברי תוכחה מגולה ואזהרה רבה על קדושת ישראל, איסור נגיעה והסתכלות בנשים, ותערובות אנשים ונשים, וקונטרס עשר המאמרות במצות קבלת עול מלכות שמים ודיני קריאת שמע, וכל דבריו בנויים על אדני חכז"ל ראשונים ואחרונים וספרים הקדושים, נדפס בעיה"ק ירושלים תובב"א בשנת תרצ"ג לפ"ק.

כל ימיו עבד את ד' בכל לבו ונפשו, ועמד לנס עמו, והרים את קרן התורה ויראת ד' על תלה, והרחיב את גבולי הצניעות, הקדושה והטהרה, לשם ולתהלה, ונפטר בש"ט בן ס"ו שנה, כולם שוים לטובה, בתורה ועבודה, וגמילות חסדים, ביום חג השבועות של שנת תרצ"ד לפ"ק, ומנוחת כבודו בהר הזתים. זכר צדיקים לברכה.

אלה תולדותיו ומקצת שבחיו בקצרה, הנערך ונסדר ע"י הר"ר דוב בער שווארץ שיחי מפה.

* * *

בכניסה אל הכרך חובה נעימה עלי להזכיר ולהודות מעומקא דליבאי את כל אלה שעזרו לי בעריכת הספר והגהתו, ה"ה ידידי ש"ב האברך המהולל בתשבחות מו"ה שמעון משה טירנויער הי"ו, שעזר לי הרבה בהדפסת הספר בהדרו, ושני לו האברך המופלג

אקדמות מילין

ט

והמושלים כמוה"ר אברהם יצחק זארגער הי"ו ששיכל את ידיו בעריכת הספר והגהתו והכנתו לרפוס, וחזקה על חבר וכו', כי הצליח בס"ד להוציא כלי מפואר להנאת כל שוחרי תורה, ברכתינו שיזכו לרוות נחת דקדושה מכל יו"ח, ובכל אשר יפנו ישכילו ויצליחו, ויתברכו ממעון הברכות בכל משאלות לבכם לטובה.

* * *

ועכשיו בעמדינו בשער הספר, כפינו פרושות למעלה, ועינינו צופיות אל די אלקינו, השומע ומאזין קול תחינה ובקשה, אנא תיקר נפש עבדיך בעיניך, וקבל מנחתינו זאת על מזבחך לרצון, כמנחת יהודה וירושלים, ותמלא כל משאלותינו לטובה ולברכה, תשביענו שובע שמחות, ותרונו רווי נחת, מכל יוצאי הלצינו שיחיו, והזוג הצעיר, החתן והכלה שיחיו, מדי עמדם תחת החופה, יפתח ה' להם את אוצרו הטוב, ויתברכו ממקור הברכות, ויזכו לבנות בית נאמן בישראל, ותורה וגדולה יתאגדו ויתאחדו על שלחנם תמיד, ומלכים מאן מלכי רבנן יצאו מחלציהם, דורות ישרים ומבורכים, בנים ובני בנים עוסקים בתורה ומצות, ועינינו רואות ושמיחות, יראו עינינו וישמח לבנו, כל ימי חינו, עדי עד יתקע בשופר גדול לחרותינו, וישא נס לקבץ גליותינו, בביאת משיח צדקינו, במהרה בימינו אמן:

כ"ד המחותנים המעתירים

אלי טרייטל

זאב וזאלף הלוי טירנויער

הסכמות

עפ"י עצת גאוני פה ירושלים שליט"א

הנני מדפיס בספרי זה איזה הסכמות הגאונים מהחיבורים שלי הקודמים

כ"ק מרץ הרב הגאון הקדוש אדמו"ר מגור שליט"א ראה הקורעקמין מספר הזה והבטיח לי שאי"ה יקח אצלי ספר אחר כאשר יצא מביהד"פ לאור עולם.

*

גם אני נותן מעות קדימה על ספר הרב הג' החסיד שיחי' ומבקש לסעדו וליקח הספר ממנו שהוא ת"ח וירא שמים.

פנחס מנחם מפילין

*

בעזה"י ד' בשלח תרע"א פה אסטראווצע

הן בא לפני הגאון המפורסם פ"ה חו"פ בקש"ת מוהר"ר יהושע אלטר שליט"א אבד"ק קאנאסקיוואליע בעל המחבר ספר בנין יהושע והראה לפני את חיבורו היקר עמק יהושע אחרון על מסכת גיטין ואיזו שו"ת, וספר ברכת יהושע לקוטאים יקרים מגדולי הדור, וגם דברתי עמו בהרבה ענינים ובקש ממני הסכמה, והנה יען שכבר יצא לו מוניטין בספר הנ"ל ב"י ונתקבל, וגם אני ראיתי שהוא ת"ח גדול בפלפול ובסברא ישרה, ע"כ גם אנכי באתי להסכים שיוציא לאור חיבוריו היקרים, ואי"ה יהיו לתועלת ומצוה לתמוך בידו למען כבוד התורה ולמען כבוד אבותיו הק' וצללה"ה.

הק' מאיר יחיאל הלוי אבד"ק הנ"ל

*

המוכ"ז הרב הגאון החרוף ובקי החסיד ויר"א בנש"ק כש"ת מוה"ר יהושע אלטר נ"י האבד"ק קאנאסקיוואלי אשר במדינת פולין רוסיא בעל מחבר ספר בנין יהושע הי' בכאן משובתי ש"ק והכרתיו לת"ח גדול וכפי הכתבים שבידו יש לו הורמנות מכמה גדולי ישראל המעידים עליו על תורתו ומעשיו הטובים. ואיך שהוא נין ונכד לרבנו הגדול רשכבה"ג הגאון הקדוש בעל נועם אלימלך וצוקללה"ה זי"ע ועכו"א, ע"כ אבקש מאד לקרבהו בכל מקום בואו ולהיות בסעדו בכל מה דאפשר כראוי לעשות לבן טובים כידוע דברי חכז"ל אפי' עבד לרוץ לפניו, ומכש"כ

אם גם הוא בעצמו ת"ח ויר"ש ובזכות חיבת הקודש ואהבת עומקי תורה הקדושה
זורע קודש נושע בישועה רוחניות וגופנית ותתברכו בבנים חיים ומזוני רווחא.
כנפש הכותב למען המצוה הגדולה. מדבר בצדקה ומתכה לישועה היום יום א' י"ב
לחרש אד"ש תרס"ה לפ"ק באבוב יע"א.
הק' שלמה האלבערשטאם אב"ד דק"ק הנ"ל

*

גם אנכי מסכים להרב הגאון החסיד המפורסם מוה"ר יהושע אלמר נ"י
האבד"ק קאנסקיוואליע להדפיס ספרו יתן השי"ת ויפוצו מעינותיו חוצה
ויתקבלו בעיני עדת ה'.

דברי הכותב לכבוד התורה ולומדי, היום יום ד' כ"ח סיון שנת עת"ר.
נאם יצחק זעליג מארגינשטריין מקאצק אבד"ק סאקלוב

*

גם אנכי אקח ספר אחד מבעהמ"ח הרב המאוה"ג החר"ף ובקי יר"א כש"ת
מוה"ר יהושע אלמר נ"י האבד"ק ביליראדקע. ונתתי מעות קדימה וממני יראו
וכן יעשו וילמדו כל יודעי שמי לקבל ממנו ספר אחד בכדי לסעדו ולתמכו ולמען
יגדיל תורה ויאדיר.

וע"ז באעה"ח יום ה' לסדר יצו ד' אתך את הברכה שנת תרנ"ו פה ראחמיסטרובקא.
נאם דוד כהרב המפורסם מו"ה יוחנן זצוקלל"ה

*

ב"ה יום ה' לסדר יעמדו על הברכה י"ד אלול תרס"ה. ברעזאן
הן מאז שלח אלי הרב הגאון החסיד וכו' מוהר"ר יהושע אלמר נ"י אבד"ק
קאנסקיוואליע את ספרו בנין יהושע אשר הסכימו עליו רוב גדולי פולין ורוסיא,
ותהלתו כאחד יגידו, וגם כאשר שמתי עיני בו ראיתי כי הוא מלא וגדוש בפלפול
וסברא ישרה ובקיאיות נפלא, ועתה כבוא הרה"ג המחבר שליט"א לפני והודיעני כי
בדעתו להעלות ספר עמק יהושע אחרון על שו"ת ועל מסכת גיטין ודרושים
נעימים עם לקוטים יקרים על מזבח הדפוס אמינא לפעל טבא יאשר חילו לאורייתא
למען יגדיל תורה ויאדיר ויתרבה הדעת, וגם ידי תכון עמו להפיץ מעינותיו חוצה
ורבים שתו ורבים ישתו מים חיים נוזלים מן לבנון, ויהושו ימהרו להביא ברכה אל
ביתם, כי אינו דומה שמיעה לראיה, ואחרי שבא חכם לגבולי ונוכחתי לדעת את

האיש ואת שיחו תהי השורה הזאה לעדה כי רב חילו וראוי לאותו איצטלא, כי ידיו רב לו בפלפול והוראה, לזאת אניד לאדם ישרו ויראתו הקודמת לחכמתו, וגם דרוש דרש פה בבית מדרשנו ומפיו לפידי אש יתלהמון לעורר ישנים מתרדמת הבלי הזמן עד כי רבים בכו תמרורים ושערי דמעות לא נגעלו ודבריו היוצאים מן הלב הכו שרש בלב השומעים, כי הוא נאה דורש ונאה מקיים, ויען בראותי ת"ח וירא שמים גדול כזה, וגם הוא בר אבהן קדושי ישראל וכראשם רבינו הקדוש בעל נועם אלימלך וצוקללה"ה, לזאת עתירתי לפני כל הת"ח אוהבי התורה לכבדו בכל מקום כואו עם ספרו היקר לקבלו בספ"י ולתמוך בימינו לפי ערך כבוד התורה וכבוד אבותיו הק' ולא בכל עת יודמן מצוה רבה כזו, והי' מעשה הצדקה ותמיכת התורה שלום וברכה עד בלי די.

כנפש המעתיר הק' שלום מרדכי הכהן אב"ד דפ"ק הנ"ל

*

ב"ה מוצש"ק ל"ה למב"י העת"ר

מע"כ הרב הגאון וכו' ר' יהושע אלמר נ"י הגאבד"ק קאנסקאול' הנהו מדפים את חיבורו עמק יהושע אחרון על שו"ת וחידישים. וגם ספר ברכת יהושע לקוטנים נחוצים מאד, וכאשר דברתי עמו מעט בדברי תורתו וראיתי כי רב חילו וגדול הוא בתורה ויראה בחריפות ובקיאות וראוי לעוזרו שיודפסו דבריו ויתבדרין שמעתי.

נאום חיים הלוי סאלאווייציק אבד"ק בריסק

*

איקלע לאתרין כבוד הרב הגאון החריף ובקי כו' מו"ה יהושע אלמר נ"י האבד"ק ביליראדקע, והנה הוא גדול בתורה ובהוראה כאחד מן הגדולים וספרו בידו והוא נותן עדותו עליו שגדול כחו בחריפות ובקיאות וכבר הללוהו גאוני הזמן, וגם אני דברתי עמו בפלפולא דאורייתא ובהוראה וראיתי שידיי רב לו בהם ומצוה רבה לתומכו ולסעדו בכל מאי דאפשר והמסייעים יתברכו מה' וגם אני אקח ספר אחד אי"ה במחובר מאת הרב הגאון המחבר שי' ונתתי ד"ק כנהוג.

כ"ד הבא עה"ח יום ה' ה' אלול תרנ"ז לפ"ק פ"ק באבראיסק

נאם רפאל שפירא חונה פ"ק

בה"י בש"א לחדש שנתן לנו יתברך את התורה מפי הגבורה ויוסיפו לו
"שנות חיים ורוב שלום" לפ"ק.

לכבוד והדר בקודש נהדר המאיר לארץ "נהרא נהרא" הרב הגאון המפורסם
"הדרה" ארעא "והדרא" חריף ובקו, קולע אל השערה, כש"ת מוהר"ר יהושע
אלתר ווילדמאן גר"ו יאיר כחמה ברה, אבד"ק קאנסקיוואליע.

אות זה מדבר וזה נא להרגיע רוחו הטהורה, ולהשמיע בקול תודה מקבלה
ואילך תשורתו היקרה "ספרא" דמארי טב אשר התקין לו בנין מפואר בחכמה
מפוארה, די שדר לן מר מנחה טהורה, ספרו הנחמד בנין יהושע עומה כשלמה
אורה, קראתי בכל לב באיזהו מקומן של שבחים בחבה יתירה וראיתי אני מראות
"נגהים" כמו השחר עלה, זו תורה זו "שחרה", ואני תפלה לאבינו שבשמים הנבור
והנורא, אנא היה לו למחסה ולסתרה זכות תורתו הקדושה בוצינא דנהורא תגן
בעדו למען ידפיס עוד כל חידושי תורתו, והאריך נא ימיו ושנותיו כטוב ובנעימים
ועיניו תחזינה בנין בית הבחירה. כחפץ נפשו היקרה, וכנפש המעתיר בעדו
אנא זעירא חיים חזקיא מדיני המכונה חת"ם הי"ו

*

ב"ה ועש"ק ב' דר"ח תמוז עת"ר פה לובלין

כאשר הראה לי הרב הגאון מו"ה ר' יהושע אלטר ג"י ווילדמאן אבד"ק
קאנסקיוואליא קונטרסים מספרו עמק יהושע אחרון על מס' גיטין ראיתי כי ידיו
רב לו למשקל ומטרי בשמעתא ופלפולא דאורייתא ומהראוי להיות בעוזרי ותומכי
ידו ולקבל ממנו את ספרו בסבר פנים יפות ויתברכו מאדון הברכות.
כנפש הכו"ח פה הנ"ל נאום אליהו קלאצקין

*

גם אנכי אקבל ספר אחד אי"ה בל"ג מהרב הגאון המחבר כש"ת מוה"ר
יהושע אלטר שיחי' אבד"ק ביליראדקי ונתתי ד"ק כנהוג, הכ"ד המדבר לכבוד
התורה, הבעה"ח יום ד' ו"ך כסליו תרנ"ח פה קאוונא,
נאום יצחק בלאזער מלפנים רב בע"מ פעמערבורג

*

הן הקרה לפני מקרה טהור גברא רבא אשר נאוני זמננו נתנו מהודם עליו
לסמכו בסמיכת חכמים להורות לדעת אשר יעשה ישראל ה"ה הרב הגאון
המאור"ג חו"ב יו"ש כש"ת מו"ה יהושע אלמר ג"י אבד"ק ווישניץ ותלמודו בידו
תורתו אשר למד באף ויגיעה ועתה עלה בדעתו להפיץ מעינותיו החוצה ולקבעם
בדפוס כיון, והלום ראיתי בכתביו ומצאתי בדבריו טוב טעם שופרא ושכחא כשבח
המגיע לכתבים ומאוד מהראוי לסעדו ולתמכו בתמכא דאורייתא לחזקו בחזקת
הגוף ובחזקת ממון למען יוציא זממו הטוב לאורה זו תורה וזו שכרה והכל מסייעין
למלאכת שמים וביותר להעניק ידי ת"ח יר"ש כמוהו כפי עדות גדולי ישראל וגם
אני אחריהם כמודים דרבנן.

דברי הכותב לכבוד התורה ולומדיה יום ג' לסדר וקדשתו י"ט למב"י "תור גאולה"
לפ"ק, נאום ירחמיאל מינצבערג חונה פה לוקאווע

*

ראיתי רבנן גדולי ישראל מהללים ומשבחים את כבוד ידידי הרב הגאון החריף
ובקי ירא שמים מרבים כו' כ"ש מו' יהושע אלמר ג"י הרב הגאבד"ק
ביליראדקע שיחי' וגם אני מכיר אותו היטב, ע"כ הנני נותן את תעודתי על
חיבורו היקר ומבקש מן אחב"י הלומדים ובעלי בתים שיקנו חיבורו וגם יסעדו אותו
כי הוא רב גדול כאחד הרבנים הגדולים והיושבים בעירות הגדולות וה' יעזרנו
להוציא מחשבתו אל הפועל וזכות תורתו ושקידתו ויראתו יגין עליכם.

הכו"ח היום יום ב' דסליחות תרנ"ו לפ"ק
יעקב דוד חונה פה ק"ק סלוצק יצ"ו

*

לוח המפתחות חלק א'

- הקדמה ..... (דף כ"ה)
- חידוש במס' סוכה ..... (דף כ"ט)
- בשעה שישראל עונין איש"ר מה עושה ואומר הקב"ה: ..... אות א'
- העונה אמן לא יגביה קולו יותר מן המברך: ..... אות ב' (דמש"א אות ח')
- אימתי מותר להגביה קולו יותר מן המברך: ..... אות ב'
- איש"ר אפשר שרי להגביה קולו יותר: ..... אות ט'
- ענין אמן חטופה וקטופה ויתומה: ..... אות ג'
- עוד מענין אמן יתומה ואמן אלמנה: ..... אות ד, ה, טו, צב
- שיעור אמן יתומה: ..... אות ז'
- המאריך באמן מאריכין לו ימיו ושנותיו: ..... אות ג'
- אסור לענות אמן עד שיסיים הש"ץ תיבה אחרונה של
הברכה: ..... אות ג'
- שישים הסידור לפניו בחזרת הש"ץ: ..... אות ד'
- מי שלא כוון כל הצורך בלחש יכוין לצאת בשמיעת החזרה
מהש"ץ: ..... אות ד'
- חיוב על הש"ץ שלא יתחיל הברכה השניה עד שרוב הצבור
יענו אמן על הברכה הראשונה: ..... אות ה'
- וה"ה כנ"ל בקדיש וכה"ג: ..... אות ו'
- אם אין ט' עונין כדין הוי ברכה לבטלה: ..... אות ו, כו, כז
- בענין גדול העונה אמן יותר מן המברך: ..... אות ח, כ, מו
- מנין שעונין אמן: ..... אות ח'
- העונה איש"ר בכל כחו ומה פירושו: ..... אות ט, י, מח
- האומר איש"ר בקול רם מבטל גזירות רעות וקשות ומכושם
שימחלו לו עונותיו ואפילו יש בו שמץ מינות מוחלין לו
ושובר כל המקטריגים: ..... אות ט'
- ואם יש בו שמץ עכו"ם מוחלין לו: ..... אות י'
- קטן מאימתי הוא בן עוה"ב משעה שאומר אמן: ..... אות יא, ל
- העונה אמן בכל כחו פותחין לו שער ג"ע: ..... אות יב
- אין גדול לפני הקב"ה יותר מאמן שעונין: ..... אות יג
- העונה אמן בעוה"ז זוכה לענות אמן לעוה"ב: ..... אות יג, סב

- מאי אמן ופירושו: ..... אות יד
- העונין איש"ר מעכבין כל צרות משונות וקשות: ..... אות טו
- בענין שכר אמן לעמי הארץ: ..... אות טז
- אם עונין אמן אחר ברכת יוצר המאורות: ..... אות טז
- מדרש אמונים נוצר ה' שעונין אמן באמונה: ..... אות יז
- כשאומרים איש"ר אומר הקב"ה מתי אקבצם מבין עכו"ם: ..... אות יח
- אם לומר איש"ר מעומד: ..... אות יט
- כונה פשטיות של אמן: ..... אות כא
- כונת אמן אחר ברכת הודאה ותפלה ובקשות וברכת המצות
וברכת השבת ואחר ברכת הנהנין: ..... אות כב כג
- אם סיים ב"ש קודם החזן אומן אמן אחרי החזן: ..... אות כד
- אם סיים הברכה שוה עם החזן באיזה ברכה יענה אחריו אמן
ובאיזה לא: ..... אות כד
- באמצע ק"ש של שחרית או ערבית אחר איזה ברכה יענה
אמן: ..... אות כה
- באמצע ברוך שאמר וישתבח עונה אמן על כל הברכות
ששומע: ..... אות כה
- המברך בלחש ברכת התורה אם צריך לחזור ולברך בקול רם: ..... אות כז
- כל ברכה יברך בקול רם ואם לאו הוא חוטא וגוזל להמקום: ..... אות כז
- י"א שצריכים לעמוד בחזרת הש"ץ: ..... אות כח
- האריז"ל היה מעצים עיניו בחזרה כמו בלחש: ..... אות כח
- כל אחד יענה אמן על כל ברכה בין שיצאו ובין שלא יצאו ידי
תפלה: ..... אות כח
- בחזרת הש"ץ ובקריאת התורה אסור לספר אפילו בדברי
תורה ובין גברא לגברא מותר: ..... אות כט, לג, לד, לה, מו
- וילמוד בניו הקטנים שיאמרו אמן: ..... אות ל, יא
- גודל העונש למי שאינו מחנך את בניו בביהכנ"ס ליראת
שמים: ..... אות לא
- גודל השכר למחנך בניו למחשבות טובות וישרות: ..... אות לב
- לא יעסוק בתורה בשעה שהצבור אומרים סליחות: ..... אות לג (דמש"א אות ג')
- לא יאמר תהילים ושום דבר בחזרת הש"ס: ..... אות לד
- וצריך לשמוע כל הברכה ולא סוף הברכה בלב: ..... אות לה

- אם אינו יודע בכירור שיש תשעה מכוונין לחזרת הש"ץ יכוון בתפלתו בתורת נדבה: ..... אות לו
- שיעור אריכת אמן: ..... אות לז
- אין לענות על ברכה אחת ב' פעמים אמן: ..... אות לח
- הפרמ"ג מחלק בזה והגה"ה מהמחבר: ..... אות לט
- ומותר לענות אמן ואמן על ברכה אמת: ..... אות לח
- על ב' ברכות מותר לומר אמן ואמן: ..... אות לח
- אחר איזה ברכות לא יענה אמן מפני שנקראים אמצע הברכות: ..... אות מ'
- להתאמן ולענות אמן אחר כל הברכות והאריז"ל היה עונה אמן אפילו אחרי מאה אנשים: ..... אות מא, מג (דמש"א אות כד)
- כל השומע מי שבירך את ישראל צריך לענות אמן: ..... אות מב
- השומע למברך בהמ"ז כשמגיע ללעולם אל יחסרנו יאמר אמן: ..... אות מב
- להדר ששנים יענו אחר ברכתיו אמן ודרוש חשוב על פי זה: ..... אות מג, מד (דמש"א אות יב)
- הברכה ששוה י' זהובים הוא דוקא בברכה שמברך בפני אחרים אבל לא בינו לבין עצמו: ..... אות מג (דמש"א אות א')
- מחוייב לברך בקול רם כדי שיענה חבריו אמן: ..... אות מה (דמש"א אות ח')
- המברך מאה ברכות בכל יום מהפך קללה לברכה: ..... אות מה
- רמז דהברכה שוה י' זהובים: ..... אות מז
- העונה איש"ר בכח הוא תיקון לעון שז"ל: ..... אות מז
- עונש גדול המבטל קדוש וברוך ואיש"ר: ..... אות מט
- מלאך א' מקשר כתרים ע"י קדושות ואיש"ר: ..... אות נ'
- ע"י שישראל משכימים ומעריכים לביהמ"ד ועונים אמן נפרע הקב"ה מן העכו"ם: ..... אות נא
- בכל פעם כשמזכירין להשי"ת צ"ל יתברך שמו: ..... אות נב
- רמז שצריכין לומר ברוך הוא וברוך שמו על כל ברכה ששומע: ..... אות נג
- בברכות קצרות לא ימהר החזן לגמור הברכה עד שיגמרו השומעים לענות ברוך הוא וברוך שמו: ..... אות נג
- אימתי אין אומרים ב"ה וברוך שמו: ..... אות נד, נה, ס
- בדין איסור הפסקה בין תפילין ש"י לתש"ר: ..... אות נה, נו, נז, נח

- אם לברך אשר יצר בין ישתבח ליוצר אור: ..... אות נט
- העונש למי שאינו עונה אמן בכונה: ..... אות סא
- יזהר ביותר לענות אמן אחר המחזיר שכינתו לציון ואחר ופרוש ואחר שומע עמו ישראל לעד ואחר מחיה המתים ואחר ברכת הגומל: ..... אות סב, צ
- (א"ה יען שתיכף אחר המחזיר שכינתו לציון אומרים מודים לכן עפ"י רוב מדלגים זה האמן וכן אחר ופרוס מתחילין תיכף ושמרו, ולזה שמעתי רמז יען כי עפ"י הרוב מדגלין אלו הב' אמנים לכן ציון במר תבכה וירושלים תתן קולה יען שסוף אלו הב' ברכות הם ציון וירושלים וד"ל):
- כונת אמן: ..... אות סא (דמש"א אות ב')
- גדולה הצדקה שנותנין קודם התפלה: ..... אות סג
- בין תפילין ש"י לתש"ר אם לענות אמן על ברכת להניח ששומע מחבירו: ..... אות סד סה
- בדיני עניית אמן בברכת ק"ש: ..... אות סז, סח, סט, ע, עא, עב (דמש"א אות יג)
- בק"ש אם יפסיק לקדיש ולקדושה ולברכו ולמודים: ..... אות עג
- בבין הפרקים מה יענה ומה לא יענה: ..... אות עד
- האומר תחנונים לאיזה אמן יפסיק ואם אמר יהיו לרצון אמרי פי: ..... אות עה, עו, עז
- אם אחר לבוא לביהכ"נ עד פסוקי דזמרה ומשתוה עצמו עם הצבור איזה ברכות לא יאמר אחר התפלה: ..... אות עח
- בענין השוהים לבוא לביהכ"נ ואינם מדגלין מטעם מהפך הצינורות: ..... אות עט
- בדין פורס על שמע ואם לחלק בין ברכו לקדושה: ..... אות פ'
- אם לומר אמן אחר הש"ץ שאמר ברוך ה' המל"ו ואם הש"ץ יאמר אחריהם אמן: ..... אות פב, פג
- בדין השומע ברוך ה' המבורך לעולם ועד מהש"ץ או מהקהל לבד אם יאמר אחריהם אמן: ..... אות פד
- בדין אם עונין אמן אחר ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו: ..... אות פה
- סגולה להצלחה להאריך באמירת ברוך ה' המבורך ל"ו במוצש"ק: ..... אות פו
- בדין עניין אמן אחר ברכת גאל ישראל: ..... אות פח
- אין אדם יוצא בשמיעת הברכה אא"כ שמעה מתחילת הברכה ועד סופה והמברך מכוון להוציאו י"ח: ..... אות פט

מפתחות

ט

- לא יאמר אדושם אלא השם: ..... אות צא, צה
- בענין הדגשת החולם של השם אדנות: ..... אות צב, צג, צד
- אם מזכיר איזה שם יזכירו מתוך פחד ומעשה נורא בענין זה: ..... אות צה, צו
- ולא יוציא ש"ש לבטלה ח"ו ואסור לכתוב שם שמים אפילו בלשונות אחרים ולזרקו לאשפה: ..... אות צז, צח
- אסור לקלל את חבריו בשם או בכינויו: ..... אות צט
- בענין הוגה ה' באותיות: ..... אות ק'
- בהפלגת עונש מי שאינו עונה אמן: ..... אות קא
- צריך להאריך בא' של אמן: ..... אות קב, קג
- אם עונים אמן אחר ברכת לעסוק בדברי תורה: ..... אות קד
- אין המכשפים יכולים להזיק למי שאמר צ' אמנים ..... (דמש"א אות ד')
- כל ששומע שהקהל עונין איש"ר מצטרף עמהם לענות עמהם דוקא יש"ר ולא אמן: ..... (דמש"א אות ה')
- עונש להמבטל איש"ר: ..... (דמש"א אות ז')
- מי שאינו מכוון בעניית אמן: ..... (דמש"א אות ט')
- לפעמים טוב שלא יאמר ב"ה וברוך שמו: ..... (דמש"א אות יא)
- סוד של אמן: ..... (דמש"א אות יב)
- באיזה אמצע ברכה יפסיק לקדיש וקדושה: ..... (דמש"א אות יד)
- אם החזן מאריך בואמרו אמן יותר מדאי הוי הפסק ..... (דמש"א אות כ')
- המברכים בלחש מאבדים טובה הרבה: ..... (דמש"א אות כה)
- מי שמשנה ממתבע שטבעו חכמים בכרכות אין עונין אחריו אמן: ..... (דמש"א אות ל')
- קודם אכילה יאמר הריני אוכל כדי שיהיה גופי בריא וחזק לעבודת השי"ת: ..... (דמש"א אות ל')
- יזהר שבלילה יברך הברכות של אשר יצר ושהכל נהי' בדברו כפה ולא בהרהור: ..... (דמש"א אות ל')
- לא יאמר אוי אלא איי: ..... (דמש"א אות ל')
- לא יברך שום ברכה בעושו אפילו מלאכה קלה: ..... (דמש"א אות ל')
- אסור משום גזל לפתות לאורחים שילכו לאיזה ביהכנ"ס שהוא רוצה: ..... (דמש"א אות ל')
- בענין גילוח הזקן ומעשה נורא: ..... (דמש"א אות ל')
- לא יפסיק באמצע הלימוד: ..... (דמש"א אות ל')

- הטבת חלום ע"י עצמו: ..... (דף ע"ו)
- סגולה להצלחה: ..... (דף עח)

* * *

לוח המפתחות (חלק ב')

- הקדמה: ..... (דף פא)
- גרגיר א' בתוס' יבמות דף ו' ע"א לישב קושי' עצומה על ב' אופנים: ..... (דף פו)
- גרגיר ב' שבועות מ"ה בסוגי' דשכיר לישב שם ע"ד הפלפול דברי הרמב"ם ז"ל התמוהים בפ"א מהל' שכירות, ולישב קושי' העולם: ..... (דף צ')
- גרגיר ג' בשבועות דף מ"ב בסוגי' דמנה לאביך בידי והאכלתיו פרס: ..... (דף צא)
- גרגיר ד' סותר ראיית הרב מפדוואה מה שדוחה דברי המתיר בבישל ב' בצים ונמצא באחד טיפת דם והבאתי ראי' ברורה לדברי המתיר ומה שכתבתי שם בשם הפלתי הוא בסק"ג שם: ..... (דף צד)
- צריך לעשות תשובה מי שלא ענה איזה אמן וכ"ש איש"ר: ..... אות א'
- מאי העונש מי שלא מכוון באמן ומהו מכריזין עליו: ..... אות א'
- והמכוון באמן השכר טוב: ..... אות א'
- עניית אמן בקול רם: ..... אות א, ז, כה, נח, ס, עה
- אלו שעושים עצמם אדם בעניית אמן מלא פניהם קלון ס"ת אמן: ..... אות ב, ג
- מי שאינו עונה אמן חייב מיתה אפי' שומע מפי קטן וחייב למסור נפשו על ענייתו: ..... אות ד, כג
- נוטריקון של אמן: ..... אות יג, כג
- הרשעים וצדיקי אוה"ע שעונין אמן מתוך גיהנם ניצולים מגיהנם לאחר שסבלו הרבה עונשים ויסורים: ..... אות ה, עה
- ההיכל של אלו העונין איש"ר: ..... אות ו'
- בכל זמן דאמרי ישראל בקו"ר איש"ר מברך קוב"ה אתמלי רחמין וחיים על רשיעי שבגיהנם: ..... אות ז, עה
- הגידו לרשב"י בישיבה של מעלה מי שפוסק מדברי תורה לדבר דברים בטלים ומי שמקצר באמן ולא מאריך בו מתקצרים ימיו ר"ל ומאן דמקצר בא' דאחד ומאריך באמן מאריכין לו ימיו ושנותיו: ..... אות ח'

מפתחות

כא

- עד היכן קדושת איש"ר סליק ולמה קדושת איש"ר בתרגום: ..... אות ט, נט
- בעניית איש"ר צריכין לעורר כל האיברים בכח גדול ועי"ז מעורר כח קדושה העליונה ונשבר כח ותוקף הסט"א ומי שאינו עושה כן אתתקף בו הסט"א ר"ל: ..... אות י'
- לברך ע"כ מה שנהנה מהעוה"ז ואם לאו נקרא גזלן ע"י הברכות ממשיכין חיים ממקור החיים ויתברכו האבות והבנים והמברך נוטל חלק בראש ומכריזין עליו בשמים זאת הוא הדרך ששלח איש פלוני להקב"ה והברכה שעונין עליה אמן איהו בקיומא כדקא יאות וכ"ש אם רבים עונין עליה אמן ועל אמן מעטר לההוא ברכתא בעטרין עילאין: ..... אות יא
- מי שאינו מכוון באמן עונשי' רב וע"י אמן ממשיך ברכות ממקור העליון לכנסת ישראל. וכמה פתחין דברכאן פתיחין ליה לעילא. וכמה טובות משתכחין בכל עלמין ומהו שכרו בעוה"ז ובעוה"ב: ..... אות יב
- צריכין לשמוע ולנטור הברכה מהמברך ולחכות להשיב אמן: ..... אות יב, כח
- עונש להנהו גברי דמבזי לאתבא אמן: ..... אות א, יד, טו
- העונש למי שאינו עונה אמן אפילו על ברכת תינוק וכ"ש שאר אמנים ומעשה נורא שסיפר הג"ר אבוהב הספרדי ז"ל להגאון בעל הלבושים ז"ל: ..... אות טז
- להזהר בכל אמן ומעשה נפלא מספר "מוסר ודעת" לברך אמן אחר ברהמ"ז בלעולם אל יחסרנו: ..... אות יז, יח, יט
- התעוררות ותוכחה להזהר בעניית אמן: ..... אות כ, כא
- להזהר בכל אמן וביחוד לאחר ברכת מחי' המתים ולאחר ברכת המחזירי שכינתו לציון ולאחר ברכת ופרוס כו' ועל ירושלים: ..... אות כא, כו
- קודם התפלה יאמר יה"ר שתעלה כוונת אמן שלי עם היודעים לכוון ויזכה בדמעות שלישי על אותם האמנים שלא ענה: ..... אות כב
- לעתיד נשאל כל אדם אם היה בגדר צדיק לקיים בכל יום צ' אמנם ד' קדושות י' קדישים ק' ברכות: ..... אות כג, כו
- כל איש ישראל ששמוע ברכה מישראל אפילו מאשה וקטן ואינו עונה אמן חייב מיתה לשמים ומנדין אותו וחייב למסור נפשו על עניית אמן: ..... אות ד, כג
- פי' הכתוב וצדיק באמונתו יחי' פי' מי שהוא צדיק שעונה צ"פ אמן יחיה ומשלימין לו שנותיו באריו"ש וזוכה לישוב במדור הצדיקים ויחיה חיים נצחיים ופי' עלה פסוק ויהיו חיי שרה: ..... אות כג
- המברך ק' ברכות בכל יום בכונה ינצל ממגפה ומדבר ומכל

- רע ר"ל. ויתעשר בכל טוב, ושואב מים חיים: ..... אות כד
- הברכות מחויב אדם לומר בקול רם כדי שיהי' בהם עניית
אמן: ..... אות כו
- חשבון וסדר צ' אמנים בסדר התפלה של חול: ..... אות כז
- הצ' אמנים של שבת קודש: ..... אות כח
- האריז"ל הי' עונה אמן אפי' אחרי מאה אנשים ששמע מהם
ברכות השחר: ..... אות כח
- לענות אמן אחרי כלה ברכות וקדישים ועל היה"ר שלאחרי
קה"ת ועל הרחמן שבכרהמ"ז: ..... אות כח
- גודל שכר עניית אן יותר מהמברך שמוסיף כח וגבורה
למעלה ואין לך גדול לפני הקב"ה כעניית אמן: ..... אות כט
- שלא לאמר תהלים ותחנונים בעת חזרת הש"ץ שלא יבוא ח"ו
לאמן יתומה וקטופה וחסופה ונקרא מנאץ: ..... אות כט
- אסור לדבר שיחה בטילה בביהכנ"ס ויעמדו אנשים משגיחים
על זה: ..... אות ל'
- ההג"ה מהמחבר שיברך בקול רם וישעו העומדים אצלו ויענו
אמן בשם הראשונים ז"ל: ..... אות לא, לב, לג, לד, מ
- אם מותר לענות אמן בשעומד לאחר ברכת יוצר אור ואילך: ..... אות לה
- צואת האוזן והאף לא מיקרי צואה לדעת הגר"א ז"ל: ..... אות לו
- בעניני אמירת השם בדקדוק: ..... אות לז, לח, לט, מא, נא
- שיכוין בשילוב הוי' ואדנות ביום תהלת הוי' דכורא ובלילה
תחלת אדנות נוקבא בשם הפרמ"ג סימן ה' סק"א: ..... אות לט
- פירוש מהאריז"ל ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה
פי' ויהפך ד"א את הקללה לברכה פי' ויאהב קללה ותבואהו
עכ"ל ספר הגן: ..... אות מ'
- הערה א' על ספרי וא"א חלק ראשון, בענין אמירת שם
הקדוש אדנות שיש לפניו אות כמו ליי כיי מיי: ..... אות מא
- הערה ב' על ספרי וא"א חלק ראשון, בענין ענין אמן אחרי
המזמן בשם: ..... אות מב
- הערה ג' על ספרי וא"א חלק ראשון, שיש לענות אמן אחר
ברכת לעסוק בדברי תורה: ..... אות מג
- אם רשאי הש"ץ לענות אמן אחר ברכת כהנים: ..... אותמד
- וכן אם רשאי הש"ץ לענות אמן אחר ברכת כהנים בברכה ג'
וישם לך שלום: ..... אות מח

מפתחות

כג

- וכן אם מותר הש"ץ לענות אמן אחר ב"כ ברכת לברך את עמו ישראל באהבה: ..... אות מה, מו
- יחיד עומד בתפלה בסוף ברכת ההודאה מותר לענות אמן אחר ברכת כהנים ברכת לברך אע"י באהבה: ..... אות מז
- גם הש"ץ שמגיע לברכת כהנים יכוון לבו לומר הג' פסוקים של ב"כ לשם ברכה בהתלהבות ומעלת הש"ץ הנזהר ומכוון בזה ולהיפך: ..... אות מט, נ
- התעוררות גדול מה שיכוון האדם בקומו משינתו בבוקר ושיברך הברכות בהתעוררות ובכונה גדולה ולצייר תמיד כנגד עיניו הפסוק שויתי וכו' ולצייר לפניו תמיד השם בניקוד יראה בין בתורה ובין בתפלה והוא מסוגל לגרש השטן והקלי' וכו' מספר הגן: ..... אות נא
- נשאלתי מ"ש אומרים בסוף שמו"ע ובסוף ברהמ"ז עושה שלום וכו' ואמרו אמן הלא בלחש וביחוד מי יאמר אמן ובענין ליתן מעות מעשר הוא תיקון גדול שהצדקה דוחה גזירות קשות ובזה מותר לנסות את הקב"ה פי' הכתוב אם השמאל ואימנה ואם הימין ואשמאילה וכיצד יפריש את המעשר ומהו מותר לעשות בכסף מעשר ויכתוב בפנקס מה שעשה בכסף מעשר ולא יבוא לידי עניות הוא וזרעו לעולם: ..... אות נב, נג
- גם עשר יעשר הימים והיום העשירי יהיה כלו קדוש לה' בתורה ובתפלה ובמעש"ט לעשות חברה קדישא על יום העשירי מי שאינו מבין התפלה בלה"ק יתפלל בלשון שהוא מבין והוא הדין בברכת המזון בס' הגן: ..... אות נד, נה,
- בשם הגה"צ הר"י סלנטר זצ"ל פי' הגמרא כל הקובע מקום לתפלתו אלקי אברהם בעזרו: ..... אות נו
- עוד פי' על הגמרא הנ"ל מהמחבר: ..... אות נז
- סגולות עניית איש"ר בכל כחו למחילת עונות ומעשה מס' החרדים: ..... אות נח
- סגולה ב' למחילת עונות להזהר בשמירת השבת בכל תנאיו ודקדוקיו: ..... אות סא
- סגולה ג' להנ"ל, לאמר בכל יום השירה בקו"ר ובשמחה רבה: ..... אות סב
- סגולה ד' להנ"ל להעביר על מדותיו: ..... אות סג
- סגולה ה' היא התבודדות עם הבורא ית"ש: ..... אות סד
- סגולה ו' שישמע בחשק להחכם שדורש דברי אגדה ויראת ה' ולדקדק מאוד בחומר עון גזל אפילו שוה פרוטה וכן העושה מלאכת חבירו בלי אמונה וליזהר מהסתכלות בעריות שהוא

- עון פלילי ונקרא נואף ולזהר בעון לה"ר ולעשות עצמו כאלם: ..... אות סה
- אם היו נותנים רשות להצדיקים שבג"ע היו באים לזה העולם לענות אמן ואיש"ר: ..... אות סו
  - אם סיים הקדיש עד אחר דאמירן בעלמא ושמע מאחר שמסיים ג"כ הקדיש דאמירן בעלמא או איזו ברכה אחרת יאמר אמן קודם יהא שלמא רבא: ..... אות סז
  - בברכת הזימון העונים ברוך שאכלנו משלו ישוו קולם אל קול המברך: ..... אות סח
  - בהשלשה שמות מהשלשה פסוקים של ברכת כהנים יאמר ב"ה וב"ש: ..... אות סט
  - עניית אמן הוא דאורייתא לכן אמרו חז"ל גדול העונה יותר מן המברך: ..... אות ע'
  - התפלה שיאמר אחר אכילת המוציא ועי"ז התפלה בורא מלאך קדוש ומסלק הס"מ משלחנו ואח"כ יאמר מזמור ה' רועי: ..... אות עא
  - לזכות הרבים הדפסתי תפלה מהשערי ציון המסוגלת מאוד להאומרה: ..... אות עב, עג
  - מצוה רבה ללמוד עצמו יחודים לשכינה ובו מסעד ועזר להשכינה ומקרב הגאולה וכן הבעל הרחמים מקבל ברחמים וברצון כוונת לב האדם שמכוון אף כפשוטה אם הוא בלי מחשבה זרה ויאמר קודם התפלה לשם יחוד קובה"ו כו' לא יהא אדם בטל מן המצות וקבלה בידו מאנשי מעשה שאף בעת שהיו יושבים בטלים היו ממשמשים בציצית ומסתכלים בהם לקיים מצות וראיתם אותו לא ברא הקב"ה את האדם לתועלת גופו אלא לתועלת נשמתו ועי"ז נזדכך גם הגוף ומאיר ובפרט כשהגוף מתחמם לדבר מצוה ע"י עניית איש"ר בקול רם ובכל כחו ממש הקב"ה מתמלא רחמים על החיים ועל הרשעים שבגיהנם: ..... אות עה
  - מעשה מזוה"ק בבריה דרב ספרא שדלג מאיגרא חדא לשמוע קדיש בצבור וכמה מילין טבין נלמוד מזה המעשה עיי"ש: ..... אות עו
  - הצעטיל קטן מאא"ז בעל נועם אלימלך זצ"ל: ..... אות עז
  - תפלת השב לרבינו יונה ז"ל: ..... (דף קנד)
  - הנהגות האדם מאא"ז בעל נועם אלימלך זצ"ל: ..... אות עח

הקדמה

יראיך יראוני וישמחו כי לדברך יחלתי
 הבינני ואצרה תורתך ואשמרנה בכל לב
 ואשמרה תורתך תמיד לעולם ועד
 הנה תאבתי לפקדיך בצדקתך חייני

יתגדל השם ויתנשא שמו עולם אשר למדני טוב רב מנערי
 ואין טוב אלא תורה, שנא' כי לקח טוב נתתי לכם,
 והושבני מנעורי בחסדו הגדול בין יושבי בית המדרש, וכל ימי
 גדלתי בין החכמים וב"ה זכיתי לחדש חידושים, ולפרש פירושים,
 ולחבר חיבורים, אשר נתקבלו לרצון בעזרה"י אצל גדולי הדור, ועתה
 שמתי אל לבי להיות לי חלק בין אוהבי ה' ית"ש ויתעלה לקיים
 לימי זקנתי המ"ע של ואהבת את ה' אלהיך על פי מה שכתב
 הרמב"ם בספר המצות שזאת המצוה גם כן כוללת שנהי' קוראים
 לבני אדם לעבודתו יתעלה ולהאמין בו, וזה כשתאהב איש אחד
 תספר בשבחיו ותרבה בהם, ותקרא לבני אדם לאהוב אותו, כן
 כשתאהב אותו יתעלה באמת אתה קורא בלי ספק בני אדם לדעת
 ידיעת האמת אשר ידעתו, ולשון ספרי ואהבת את ה' אהבהו על
 הכריות כאברהם אביך, שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן ור"ל
 כמו שאברהם מפני שהי' אוהב אותו כמו שהעיד הכתוב אברהם
 אוהבי קרא בני אדם להאמין בהשם ית' מרוב אהבתו, כן אתה
 אהוב אותו עד שתקרא אליו בני האדם עכ"ל בקיצור. הנך רואה
 בעליל שהזירוז אחד לחבירו לקיום דת ה' הוא קיום המ"ע של
 אהבת ה' יתעלה שאנו קורין בכל יום בבקר ובערב, לכן באתי לזרז
 עצמינו ולחברינו כאשר נצייר לעצמינו ציור אמיתי מאמחז"ל דע
 לפני מי אתה עומד, דהיינו שהבורא ית"ש אשר אין ספק ופקפוק
 כלל שהבורא ית"ש אין מקום פגוי מאתו ית"ש, אתה עושה הוא
 רואה, אתה מדבר הוא שומע, אתה חושב הוא יודע, אתה מסתכל
 הוא צופה, ואין נסתר מנגד עיניו מאומה, וכשאתה מתפלל הוא

כנגדך והוא מקשיב ומאזין לדבריך ומחשבותיך והוא ית' יקרא אל הכבוד שכל נברא מחוייב לכבודו, אף שהוא ית' ויתעלה אינו צריך לכבודינו אך זה רצונו וכן גזרה חכמתו ית' ויתעלה, כי עי"ז שיהי' רצונינו לכבודו ולדבקה בו נקיים המ"ע ובו תדבק לדבק לבנו ומחשבותינו אליו ית"ש:

וזוה לשון הזוהר הקדוש (פ' יתרו דף פ' ע"ב) ת"ח לית עשבא ועשבא דאתייליד בארעא דלא הוי ב' חכמתא סגיא וחילי' בשמיא סגיא, תא חזי מן איזובא, דבכל אתר דבעי קודשא בריך הוא לדכאה לבר נש, באיזובא מתדכי, מ"ט משום דיתער חילא דלעילא לאתפקדא עלוהי, דהא האי חילא דאתפקד עלוי כד אתערא מבקרא רוח מסאבא ואתדכי בר נש עכ"ל הק'. וכתב שם בספר זוהר חי וז"ל וזוה יש ללמוד לעצמו דמכש"כ אדם אשר כל אחד חילי' בשמיא סגיא ויחזק ויגבה לבו בדרכי ה' ובמדותיו הטובים. ושמעתי ממורי (הוא הרב החזוה הקדוש מלובלין) שהעצבות של אדם גורם שנתרחק מאת השי"ת כי אינו מאמין כי האדם גורם שפע רבה בכל העולמות, וגם המלאכים ניזונים על ידי תורתו ותפלתו שאילו הי' מאמין בזה כמה היה עובד את השי"ת וית' בשמחה גדולה מרוב כל, והי' זוהר בכל תנועה שיהי' בקדושה ובטהרה שהרי אלופו של עולם מתעטר בכל תורה ותפלה וכל אות ומלה אומרה כדקא יאות וגם לתת לב שהקב"ה שומר ושוקד על שפתי האדם בעת תורה ותפלה לשמה לנשקם, ומי זה האיש אשר לא יהי' שש ושמח בשמחה של קדושה בענוה ובטול שהמלך מה"מ הקב"ה רם ונשא גדול ונורא שומר ושוקד על שפתי האדם הנבוה לנשק אותם כי אדם סולם מוצב ארצה וחילי' בשמיא סגיא וכל תנועותיו ודברותיו עושה רושם למעלה, מה שאין כן כשאומר מה אני מה חשוב תורתו מה חשוב תפלתי עי"ז סופו הולך בשרירות לבו למקום ציה וצלמות, כי באמת אדם חילי' בשמיא סגיא ועי"י תהלותיו ותפלותיו הטובים בכוונה מדבק עצמו בהשי"ת ממש

עכ"ל, אי לזאת כאשר ראיתי אשר הרבה אנשים מקילים בעניית
אמן ובעניית איש"ר ושוכחים אשר חילם בשמיא סגיא ובעניית אמן
ואמן יה"ש רבא גורם שפע וברכה בכל העולמות ואלופו של עולם
מתעמר בכל תיבה ואות ומלה אם אומרה כדקא יאות, לכן באתי
ללקט אורות לקומי בתר לקומי להראות את גודל כחם ומצות
ענייתם אשר אין לשער ואין להעריך את גודל המצוה הזאת:

ובא וראה מה שאמרו חז"ל בברכות מ"ז ע"א כל המאריך באמן
מאריכין לו ימיו ושנותיו ובשבת קי"ט ע"ב אמרו"ל דפותחין
לו שערי ג"ע וקורעין לו גזר דינו ומוחלין לו כל עונותיו, ובזה"ק
פ' וילך דף רפ"ה ע"ב וזה לה"ק וכד ישראל משמרין לאתבא אמן
מכוונא דלבייהו כמה דאצטריך כמה פתחין דברכאן פתחין לי'
לעילא, כמה טבאן משתכחין בכלהו עלמין כו' בעלמא דין ובעלמא
דאתי, בעלמא הדין בשעתא דעאקין להו לישראל ומצלן צלותא
קמי מאריהון קלא מכריו בכלהו עלמין פתחו שערים ויבא גוי צדיק
שומר אמונים, א"ת אמונים אלא אמונים פתחו שערים כמה דישראל
פתחין להו תרעין דברכאן כך השתא פתחו שערים ותתקבל צלותהון
מאינון דעאקין להו, האי בעלמא הדין, ובעלמא דאתי מאי אגרייהו
דכד יפוק בר נש מהאי עלמא דהוי שומר לאתבא אמן, מאי שומר
כלומר דנטיר ההיא ברכה דאמרההוא דמברך ומחכה לי' לאתבא
אמן כמה דאצטריך, נשמתיה סלקא ומכרזא קמיה פתחו שערים
קמיה כמה דאיהו הוי פתח תרעין כל יומא כד הוי שומר אמונים
עכלה"ק בקיצור. ואיה"ש בחלק השני אביא אוד אי"ה באריכות כל
מאמרי הווה"ק המדברים מגודל מעלת עניית אמן ואיש"ר אשר
זכות זה נזכה לברכאן סגיאין כנ"ל ונזכה לגאולה שלמה במהרה

בימינו אמן:

(והעתקתי הענינים האלו גם בלשון אשכנז (ד'ארגאן) כמ"ש
בספר הקדוש קב הישר בהקדמתו וז"ל והעתקתי
הספר הזה בלשון אשכנז כדי שידעו דעת בינה, ויד כל אדם
שולמין בזה הספר להבין ולהשכיל כאשר עיניכם תחזינה משרים),

ואפס קצהו תראו בחלק הראשון הזה וכלו תראו אי"ה בחלק השני, וסהדי במרומים שאני עוד בעל חוב גדול על חלק הראשון, ומן השמים עזרני האל הטוב בזכות אבותי הקדושים שגמרתי החלק הראשון, ותפלתי לאל חיי שייגמלני חסד לגמור גם החלק השני, ע"כ עושו, גושו, חושו לקנות מעמדי זה החלק ויאירו עיניכם כשמש בצהרים אשר בזכות זה נזכה לברכאן סגיאין ונזכה לגאולה שלמה במהרה בימינו אמן:

חידוש במס' סוכה

אמנם לפי מש"כ התוס' זר"ה כ"ח ד"ה ומנא תימרא דז"ת ל"ה אלא א"כ מוסיף מין אחר וחזינן דמין אחר גרע טפי ויותר שייך ז"ת והדרא קושית התוס' לדוכחא כמובן, אולם י"ל בהיפוך וכנ"ל כגון דנקט ז' אתרוגים אחד גזול וא' שלו דמטעם מנזה הבצ"ע א"א לפסול כנ"ל ושפיר יולא ואף דנקיט ז' אתרוגים זידו דז"ת ליכא משום דהוי מאתו המין ע"ז נריך קרא דלכס דהוי כמין אחר וקאי בז"ת דאינו יולא:

אמנם הא קשי' דצטנהדרין פ"ח ע"ז איחא דלולב לרבנן א"צ אגוד ל"ש ז"ת כיון דהאי לחודא קאי והא לחודא קאי וא"כ צב' אתרוגים נמי הכי הוא דאפי' תימא דגזול הוי כמו מין אחר מ"מ כיון דהאי לחודי' קאי ל"ש ז"ת:

ויש' לישז עפימ"ש המעדני מלך צהל"ק הלי' תפילין ס"ק י"ט וכן כתב שם בשם המזרחי צפ' ואמחנן דכל שבזמנו איכא איסורא דז"ת אע"ג דלא אגידא צהדדי עיין שם וצנהמנקין פ"ח הנ"ל לא צעי למימר רק שאינו נעשה זקן ממרא מכח זה דהאי לחודא קאי אבל ז"ת יש כההוא דעירובין ז"ו צתפילין דמכניסן זוג זוג וכ"כ מפורש הב"ח ז"ל בצוקף סי' ל"ד דצפני זוגות תפילין אע"ג דהאי לחודא

יען שהספר שלי קיימתי צעה"י זימי חג הסוכות אכתוב מה שנתחדש לי בזמ' סוכה לחדד התלמידים לתרן קושי' התוס' (ד"ט ד"ה ההוא מיב"ל למעושי גזולה) והקשו דתיפוק ל"י משום דהוי מנזה הבאה צעצירה ואמרחי לישז דמשכחת לה כגון דהי' לו סוכה כשרה והניח עליו סכך גזול ד"ט דאי מטעם מהצב"ע הימה כשרה לפי מש"כ התוס' סוכה ל' שמנזה הבאה צעצירה אינה אלא במקום שמחמת העצירה צאה המנזה כגון שאס לא הי' גזול הלולב לא הי' לו לצרך אבל אס הי' לו סוכה כשרה ויכול לקיים מנזות סוכה צלי סכך הגזול זה ל"ה מהצב"ע והי' יולא וע"ז נריך קרא למעט גזולה שיהי' דינו כסכך פסול לפסול הסוכה צד' טפחים וק"ל:

ועד"ז יל"ת הקושי' מאתרוג דל"ל לכס צאתרוג דגזול פסול צסוכה ל"ה, תיפוק ל"י דהוי מה"צ די"ל דנקיט זידו ז' אתרוגים א' שלו וא' גזול דמשום מהצב"ע אין לפסול דהא אפשר לו לקיים המנזה צלי האתרוג הגזול וא"כ הוי אף הגזול כשר לדידי' וה"ל שמים ואינו יולא מטעם דקאי צבל תוסיף ולזה הוצרך הכתוב דלכס דהוי' כמין אחר ואין עובר על צל תוסיף להרצה פוסקים ומנזה הצב"ע גם כן ליכא צזה כדברי התוס' הנ"ל ושפיר יולא:

קאי והאי לחודא קאי ג"כ יש צוה איסור
 צ"ת והאי דפ' הנחנקין הנ"ל מוכרחין אנו
 לתרך כדברי המעדני יו"ט הנ"ל, ולדידהו
 מתורץ שפיר קושיית התוס' הנ"ל דלריך
 ע"ז ג"כ הפסוק לכס דאתרוג הגזול
 דפסול והוי כמין אחר ואינו יונא באחד
 גזול ואחד שלו משום דגזול הוי כמין אחר
 וקאי בצ"ת וק"ל. וכן מנאמתי דפרמ"ג
 בפתיחה סוף אות ל"ד דהאי דאמרינן
 בהנחנקין דאי מייתי מינא אחרינא האי
 לחודא קאי לענין מיתה שאני עכ"ל. הרי
 דלגבי מנאם עשה יש איסור כל תוסיק
 אע"ג דלא אגידא צי' ושפיר מתורץ קושיית
 התוס' הנ"ל וק"ל:

ומפיה קדוש אדמו"ר מאסטרוואלי
 שליט"א שמעתי צמס היהודי
 הקדוש זנ"ל לתרך קושיית התוס' הנ"ל
 דמשכחת לה דהי' לו סכך פסול צ"ט וצ'
 טפחים סכך גזול דמטעם מנאצ"ע א"א
 לפסול דהוי לה רק צ' טפחים ואולי הי'
 אוריר צמקומו לא הי' נפסל הסוכה כי
 האוריר פוסל רק צג' טפחים והי' יכול
 לקיים בלא הסכך הגזול וממילא אין זה
 מנאצ"ע וכנ"ל כי אוריר עם סכך פסול אינו
 מנטרף וע"ז כריך קרא למעט גזול דהוי
 כסכך פסול להנטרף עם הסכך פסול שיהי'
 ד"ט סכך פסול לפסול את הסוכה, וק"ל
 ודפח"ח:

ואמרו אמן

חלק ראשון

(א) **במס'** ברכות ג' א' תניא א"ר יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לחורבה א' מחורבות ירושלם להתפלל, בא אצלי אליהו זכור לטוב ושמר לי על הפתח עד שסיימתי תפילתי, לאחר שסיימתי תפילתי אמר לי שלום עליך רבי, ואמרתי לו שלום עליך רבי ומורי וכו', ואמר לי מה קול שמעת בחורבה זו, ואמרתי לו שמעתי בת קול שמנהמת כיונה ואומרת אוי לבנים וכו', אלא בשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין אמן יהא שמי' רבא מברך, הקב"ה מנענע בראשו ואומר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך, מה לו לאב שהגלה את בניו, ואוי להם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם:

(ב) **במס'** ברכות מ"ה ע"א, א"ר חנן בר אבא מגיין לעונה אמן שלא יגביה קולו יותר מן המברך, שנאמר גדלו לה' אתי וגרוממה שמו יחדיו. וע"כ כתב החי"א כלל ל' סי' ד' שיש להזהיר להקורא בס"ת שהמנהג שהוא עונה אמן בקול שלא יגביה קולו יותר מן המברך:

וכתב הפמ"ג סס"י קכ"ד במש"ז ס"ק ז' ובא"ר סי' ק"א סק"ה, דממעם זה צריך כל א' מי שיאמר קדיש או ברכה על התורה לאמרן בקול רם שלא יצטרך העונה להגביה קולו יותר מן המברך. מ"מ כתב בס' משנה ברורה סי' קכ"ד ס"ק מ"ז דאם כוונתו בהרימו קולו כדי לזרז להעם שיענו גם הם מותר להגביה קולו יותר מהמברך, עכ"ל:

ולפ"ז נראה לפי ענ"ד דאין לדקדק בזה כמה שכתבתי לעיל בשם החיי אדם שיש להזהיר להקורא בס"ת שלא יגביה קולו יותר מן

המברך לפ"מ שמבואר באחרונים הטעם הרמת קול הקורא באמן הוא כדי לזרוז העם לשמוע קריאת התורה, לכן י"ל דמותר להקורא להגבי קולו באמן יותר מן המברך:

(ג) **במס'** ברכות דף מ"ז תנו רבנן אין עונין לא אמן חטופה ולא אמן קטופה ולא אמן יתומה, ולא יזרוק ברכה מפיו, בן עזאי אומר כל העונה אמן יתומה יהיו בניו יתומים, אמן חטופה יתחטפו ימיו, אמן קטופה יתקטפו ימיו, וכל המאריך באמן מאריכין לו ימיו ושנותיו:

ואיתא בש"ע סימן קכ"ד סע"ח, מאי היא אמן חטופה שלא יחטוף האל"ף ושלא ימהר לענות אמן קודם שיסיים המברך כל הברכה:

וכתב הפמ"ג בא"א סקי"ב וז"ל גם אין לענות אמן עד שיסיים הש"ץ כל המלה לגמרי, וכ' הב"ה ויש אנשים שמתחילין לענות בעוד שהש"ץ עומד עליו באמצע המלה וזה אסור:

וכתב הפמ"ג שם סקי"ד בא"א דאף אם הש"ץ מאריך בברכה בסופה באיזה ניגון לא יענה אמן כל זמן שלא סיים עצם התיבה האחרונה של הברכה עכ"ל:

וכן לא יענה אמן קטופה דהיינו שמחסר קריאת הגו"ן שאינו מוציאה בפה שתהא ניכרת, וכ' הב"ח דה"ה שלא יחסר הא' או המ':

וכן לא יענה אמן יתומה דהיינו שיענה אמן תיכף לסיום הברכה, רמ"א סי' קכ"ד סעי"ח, לכן הבעל קורא בס"ת שעונה אמן בקול אחר המברך על התורה כנהוג ומפסיקין כדי לסמוך עניית אמן להקריאה ויהרו בזה, ואסור להמתין בענייתו מפני שהוא אמן יתומה, ש"ע סי' קכ"ד סעיף ח':

(ד) **וכתב** שם המשנה ברורה ס"ק ל"ג דזהו לכתחלה לזוהר לשמוע כל ברכות י"ח מפי הש"ץ, אבל בדיעבד אפילו לא שמע הברכה

רק שידע איזה ברכה מסיים הש"ץ יענה אמן. ובסעיף קמ"ד כתב המ"ב וז"ל, ובצבור קי"ל דער שכלו רוב הצבור לענות אמן הוא עדיין בכלל ברכה ומותר לענות עמהם עכ"ל. וכן בקדיש וקדושה וברכו, כמ"ש הרמ"א סעיף י"א:

עוד נקרא אמן יתומה אם שומע חבירו מסיים איזה ברכה ואינו יודע איזה ברכה הוא מסיים נקרא ג"כ אמן יתומה ואסור לענות עליו אמן:

וכתב בא"ר שם ס"ק י"ב וז"ל כתב בשל"ה דף רנ"ה שהחרדים על דבר ה' ישימו הסידור לפנייהם בשעת חזרת התפלה ויכוונו על כל מלה ומלה ע"כ, וכתב ע"ז בא"ר וז"ל ויש לזהר בזה כו' שאם לא כיוונו כל הצורך נכון לכוון לצאת בשעה שש"ץ יורר כו' דמחזיקינן עצמנו האידנא למתפללין שלא בכוונה עכ"ל הא"ר:

(ה) **וכתב** בשע"ת סקמ"ז בשם הברכ"י ש"ץ שהתחיל אתה גבור מיד שסיים מגן אברהם אינו יכול שוב לענות אמן אחר מג"א דהוי אמן יתומה, וכתב המחבר משנה ברורה סי' קכ"ד ס"ק ל"ז דחייב על הש"ץ להמתין עם התפלה בקול שלא להתחיל בברכה שלאחרי' עד שרוב הצבור יענו אמן:

(ו) **וכתב** בא"ר דה"ה בקדיש וכה"ג, ובעוה"ר הרבה נכשלים כשמתפללים לפני העמוד שחוטפים להתתיל ברכה שלאחרי' תיכף אחר ברכה שלפניה בלי הפסק כלל, וזה מעכב אפי' בדיעבד שאסור לענות שם אמן והם חוטאים ומחטיאים את הרבים בזה, מ"ב מ"ק ל"ז:

ועי"ש עוד בברכ"י דממילא לא הוי ט' עונים כדן והוי ברכה לבטלה:

(ז) **וכתב** הפמ"ג שם סק"ד דלאחר כדי דיבור מסיום הברכה דהוא שיעור ג' תיבות וי"א ד' תיבות עוד לא יענה אמן, דהוי אמן יתומה:

(ח) **במס'** ברכות דף נ"ג ע"ב ובמס' נוזר ס"ו ע"ב תניא ר' יוסי אומר גדול העונה אמן יותר מהמברך, א"ל ר' נהוראי השמים כן

הוא תדע שהרי גולירין יורדין ומתגרין במלחמה וגבורים יורדין ומנצחין:

(הגה"ה וכתב ע"ז רבינו בחיי פ' בשלח עה"פ ויאמינו כד' וז"ל, וע"ז אמרו גדול העונה אמן יותר מן המברך, ובאור הענין, כי המברך מעיד בברכתו שהקב"ה הוא מקור הברכה, והעונה אמן הוא מקיים השטר והוא העיקר שאין קיום העדות בעד אחד אלא בעד שני שהעדות נגמר על ידו, והעונה אמן הוא העד השני, וצריך הוא שיצטרף עם העד הראשון שהוא המברך כי עמו העדות קיים, וזה היא המכבד את השי"ת באמת אשר עליו אמר הכתוב כי מכבדי אכבד, וכל מי שאינו נזהר לכבד במלת אמן בכל כחו וכונתו הרי זה מבוזה את השי"ת, ועליו אמה"כ ובוזי יקלו, ומה' מדורין שיש בגדינם מורדין אותו לאחרון שבכולם שהוא כפול, והוא נקרא ארץ עיפריה, והוא ארץ שאול, תחתית, כי שאול מדור אחד ותחתית מדור שני, ואותו תחתית נקרא אאבדון ומי שיורד לאבדון שוב אינו עולה, וע"ז אמר הכתוב אותי עזבו מקור מים חיים, ומה יהי' עונשם לחצוב להם בארות בארות נשברים, כלומר הרי הן יורדים לגיהנם מדריגה אחר מדריגה בעונש כפול, וזהו שכפל בארות בארות, והכל מדה כנגד מדה בין בעונש בין בשכר, עכ"ל הק' אות באות:

וכן איתא בתשב"ץ סי' רנ"א שהמברך נדמה לשטר החתום שלא נתקיים בב"ד, ואחר שהוא מאושר ומקיים ע"י העונה אמן, עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע, עכ"ל:

ספרי הובא ברוקח סי' שכ"ד ר' יוסי אומר מגין שעונין אמן שנאמר הבו גודל לאלקינו:

(ט) **שבת** קי"ט ע"ב, א"ר יהושע בן לוי כל העונה אמן יהא שמו' רבא בכל כחו קורעין לו גזר דינו של ע' שנה, (כן הוא הגיר' ברי"ף ובהרא"ש ובתקוני זהר דף מ') שנאמר בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו ה' (שופטים ה') מ"ט בפרוע פרעות משום דברכו את ה':

וכתב הפמ"ג או"ח סימן נ"ו סק"א וז"ל המחבר כתב ב' פירושים על מה שאמרו רז"ל במס' שבת דף קי"ט בכל כחו, או כפירוש רש"י ז"ל בכל כונתו, או כפי' התוס' בשם הפסיקתא בקול רם, לכן יש לקיים בשתיים עכ"ל. וכ"כ בס' הרדים בחתימת הספר דף נ"ה וז"ל איתא בווה"ק שצריך שיודעו כל אבריו בשעה שאומר אמן ישראלם ולענות בקול חזק, ומי שירגיל א"ע לעשות כן הוא מבושר שימחלו לו העוונות, כמ"ש רז"ל

בשבת קי"ט דאפילו יש בו שמץ מינות מוחלין לו, אם יקבל עליו שלא ישוב עוד לכסלה, עכ"ל:

גם במסכת שבת קי"ט מביאין התוס' בשם הפסיקתא כשישראל נכנסין לבתי כנסיות ואומרים אמן יש"ר מברך בקול רם וכו' מבמלין גזירות רעות וקשות:

וב"ב בש"ע הרב סי' נ"ו סע"ב וז"ל ויש לענות אותו בקול רם שקול זה שובר כל המקטריגים ומבמל כל גזירות קשות עכ"ל:

(י) במדרש תלפיות ענף אמן הביא בשם ספר חרדים דמ"א ע"ב, צריך לענות אמן יש"ר בכל כחו, מפרש בזהר כמשמעו וקורעין לו גזר דינו ואפילו ה' בו שמץ מינות יתכפר לו, והזוה"ק הוא מפרשת נח דף מ"ב בתוספתא בזמנא דישאל אתיבו בקול רם אמן יש"ר מברך קוב"ה אתמלי רחמין וחיים על כולא וכו' וז"ל, אמר המחבר יש לי ראי' ממאמר זה על מה שפיר' באורך בחיבור זה על מאמר הז"ל כל העונה אמן בכל כחו קורעין לו גזר דינו ופירש"י בכל כוונתו, דאין כוונת רש"י להוציא הדברים מפשוטם דא"כ קשה למה אמרו הז"ל בכל כחו, בכל כוונתו הוי להו למימר, אלא כוונת רש"י לתת טעם למה שאמרו בכל כחו שע"י כך יתעורר אל הכוונה כי הקול מעורר הדביקות וכמו שכ' מהרי"ק ז"ל שלימוד בקול רם מעורר הכוונה והדביקות וראי' ממאמר הזוה"ק בקול רם ששם אין לפרש בכל כוונתו כמו שיש לפרש בכל כחו, וע"כ בעינן הדברים כפשוטן שיענה בקול רם כדי שיעורר לומר בכל כוונתו עכ"ל המדרש תלפיות. וע' פרמ"ג סימן נ"ו ובמש"ז סעק"ב, דאפשר י"ל בין אמן שהוא שבת ובין ברכת בקשה, דאיש"ר אפשר דשרי להגביה קולו יותר ע"ש:

שם ר' חייא ב"ר אבא א"ר יוחנן אפילו יש בו שמץ של עכו"ם מוחלין לו כתיב הכא בפרוע פרעות וכתוב התם כי פרוע הוא:

(יא) במס' סנהדרין דף ק"י קטן מאימתי בא לעוה"ב, תניא משום ר' מאיר משעה שאומר אמן שנאמר פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים אל תקרא שומר אמונים אלא שאומר אמן:

(יב) **במס'** שבת קי"ט ע"כ אמר ר"ל כל העונה אמן בכל כחו פותחין לו שערי גן עדן, שנא' (ישעי' כו) פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים, אל תקרי שומר אמונים אלא שאומרים אמנים:

(יג) **במדרש** רבה ריש פ' תבא שאין גדול לפני הקב"ה יותר מאמן שישראל עונין:

שם במדרש אמר ר' יודן כל מי שעונה אמן בעולם הזה זוכה לענות אמן לעתיד לבא:

(יד) **שם** בשבת מאי אמן אמר ר' חנינא א"ל מ'לך נ'אמן, ופרש"י שם כך מעיד על בוראו שהוא אל מלך נאמן, וכתבו שם בתוס' שצריך להרהר כך בשעת עניית אמן שהוא אל מלך נאמן. וכן כתוב בש"ע סי' קכ"ד בפתחי עולם סע"ק י"ט, וכתב שם דגם בפסקי תוס' שם כתב כן להלכה:

(טו) **ברייתא** מפרקי מרכבה א"ר ישמעאל סח לי המלאך [הגאנסגאל] הגנסגל ואמר לי ידידי שב בחקי ואגיד לך מה תהא על ישראל ישבתי בחיקו והי' מסתכל בי ובוכה, והיו דמעות יורדות מעיניו ונפלות על פני, ואמרתיו הדר זיו מרום, מפני מה אתה בוכה, אמר לי בא ואכניסך ואודיעך מה גנוז לישראל עם קדושי, תפשני והכניסני לחדרי חדרים ולגני גנים ונטל הפנקסים ופתח והראני אגרות כתובות צרות משונות זו מזו, ואמרתיו לו הללו למאן, אמר לי לישראל, אמרתיו לו, ויכולין ישראל לעמוד בהן, אמר לי למחר בוא ואודיעך צרות משונות מאלו, למחר הכניסני לחדרי חדרים והראני צרות קשות מן הראשונות, אשר לחרב לחרב ואשר לבזה לבזה ואשר לשבי לשבי, אמרתיו לו הדר זיו מרום וכי' והלא אי אפשר לעמוד בהם, אמר לי בכל יום ויום מתחדשות צרות קשות מאלו וכיון שנכנסין לבתי כנסיות ועונין אמן יש"ר מברך, אין אנו מניחין אותן לצאת מחדרי חדרים:

(טז) **מדרש** אגדת בראשית ע"ט ומדברך נאוה (שה"ש ג) המדבר שבכם נאה לפני על אחת כמה וכמה מיושב שבכם, ואיזהו הוא

המדבר, אלו עם הארץ שאינן יודעין לקרות ולא לשנות ולא לדרוש כמדבר שאינו מגדל פירות, והן נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ומבכרין ברוך יוצר המאורות ומחיה המתים, שהוא ברא המאורות והוא מחיה המתים והם עונין אחריו אמן, ואומרים מאמינים אנו שהוא מחי' מתים והוא ברא את העולם אפי' אין בידן אלא שכר אמן זה דיים, (הגה"ה מכאן יש להביא רא' ברורה להפוסקים דעונין אמן אדר ברכת יוצר המאורות). לכך ישעיה' הנביא נותן שבח לפני הקב"ה (ישעיה' כ"ה) ה' אלקי אתה ארוממך אודה שמך, אילו אין בידנו אלא הודיה שאנו מודים לך דיינו. כי עשית פלא, פלאי מעשי ירך גדלת ואתה מרדקדק עמם כל כך למה כדי ליתן להם שכר, היית אומר שיטלו שכר על התרומה ועל המעשרות ועל חלה ועל מילה ותפילין ושבת ומועדות ועל המזוזה ועל הציצית, אבל על האמן הזה שהם אומרים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות אין אתה נותן שכר, (שם) עשית פלא עצות מרחוק אמונה אומן. לכך לך נאה לשבח ולרומם שאין אתה מאבד שכר מצוה בין קטנה בין גדולה, פירוש שנותנין שכר על עניית אמן:

(יז) **מדרש** תהלים ל"א אמונים נוצר ה' (תהלים ל"א) אלו שעונים אמן באמונה, אומרים ברוך מחיה המתים ועדיין לא ראו תחיית המתים ומאמינים בי שאני מחיה המתים, אומרים ברוך גאל ישראל, ועדיין לא נגאלו אלא לשעה וחזרו ונשתעברו והם מאמינים שאני עתיד לגאלם, הוי אמונים נוצר ה':

(יח) **מדרש** הובא ברוקח, שכשישראל אומרים אמן יהא שמי' רבא אומר הקב"ה מתי אקבץ את שארית ישראל מבין העכו"ם:

(יט) **מדרש** תלפיות ענף אמן. כתב האריז"ל כששומע שאומרים קדיש אם הוא יושב א"צ לעמוד רק יהי' יושב ועונה איש"ר, ואם הוא עומד ישאר עומד וכו', אבל בתוצאות חיים ז"ל כתב שיאמר איש"ר מעומד ובכוונה גדולה ובקול רם עכ"ל:

(כ) **רוקח** סימן ש"ל כתב אמן גימטריא כמו אדני הוי"ה כאלו הזכיר ב' שמורת, ולכן אמרו חז"ל גדול העונה אמן יותר מן המברך:

(כא) **כתב** הטור סימן קכ"ד וז"ל, אמחו"ל מאי דכתיב שומר אמונים אלו שאומרים אמנים באמונה וכו', אמר ר"ש כל העונה אמן בכל כחו פי' כוונתו, פותחין לו שערי ג"ע שנאמר פתחו שערים ויבוא גוי צדיק שומר אמונים א"ת שומר אמונים אלא שאומרים אמן, הרי מבואר בדברי רז"ל שעיקר עניית אמן הוא הכוונה שבה ולא עניית התיבה בלבד אלא שיכווין לבו, והכוונה של אמן הוא כמו שמב' במחבר סע"ו וז"ל, ובכוונה שיכוון בלבדו אמת היא הברכה שבירך המברך ואני מאמין בזה:

(כב) **וכתב** שם המג"א סעיף קמ"ז וז"ל וזהו בברכת הודאה ברוך שאמר וישתבח וגאל ישראל, אבל בתפלה צריך שיכוון אמת הוא ואני מתפלל שיאמנו דבריו [ופי' הפרי מגדים בא"א סעק"י במהרה] דהיינו בברכת מחיה המתים יכוין אמת הוא ואני מאמין בזה שהוא יחי' המתים והלואי שיהי' במהרה תחיית המתים, ובברכת אתה חונן לאדם דעת יכוין אמת הוא שהוא חונן הדעת ואני מאמין בזה ויה"ר שיחונן אותנו מהרה בדעת, וכן בברכת השיבנו שמסיים הרוצה בתשובה, יכוין אמת שהוא רוצה בתשובה ואני מאמין בזה ויעורר את לבבינו לתשובה שלימה במהרה ויקרבנו לעבודתו, וכן בברכת סלח לנו שמסיים חנון המרבה לסלוח, יכוין אמת הוא שהוא חנון המרבה לסלוח ואני מאמין בזה, ויסלח לנו מהרה על כל חטאינו ופשעינו, וכן הלאה בכל הברכות האמצעות שבתפלת י"ח:

(כג) **וכתב** בא"ר סעק"י שגם בברכת רצה ושים שלום ושלום רב שהם בקשות יכוין גם כן כנ"ל, ואחר שאלות ובקשות כגון אמן שאחר הקדיש ואמן שאחר ברכת כהנים והרחמן שבברכת המזון ואחר זכרינו שביעלה ויבא ודומיהן שאין בהם שבח כי אם תפלה ובקשה לעתיד יכוין יהי רצון שיאמנו ויתקיימו בקשות המברך. עיין בטו"ז סעק"ג ובמחהש"ק סעק"י ובשל"ה דף רנ"ד שכתבו כן. והאמן של ברכת המצות שנוסח שלהם אשר קדשנו כגון ברכת עג"י וציצית ותפילין ודומיהם מבואר בשל"ה דף רנ"ג ע"ב וז"ל שכוונת הברכות הללו הוא שאנחנו מברכין לשמו יתברך על כל הטוב אשר גמלנו מיהר וקידש אותנו במצותיו

הקדושות וכו' והוא יתברך ציונו בזו המצוה להתעטף בציצית או להניח תפילין וכדומיהן מהציווין, אז העונה אמן אחר המברך צריך לכוין אמת ואמונה הוא השבח והברכה שבירך המברך ואני מאמין בה, ויש מהן שהן ברכת ההודאה לו יתברך כגון ברכת אשר יצר ואלהי נשמה, וכל הברכות של שחרית ושלושה ברכות ראשונות של הח"י ברכות, והברכות של בהמ"ז ודומיהן, הם ברכות הודאה ויכוין העונה אמת הוא הברכה וההודאה שבירך והודה המברך על כל המוב אשר גמלנו ה' ואני מודה ומאמין בזה, וברכת ברוך שאמר וישתבח וברכת האל הקדוש הם ברכת השיר והשבח ויקר וגדולה לאל מלך יוצר כל ית'. והעונה אמן אחר אלו יכוין אמת הוא הברכה והשבח שבירך המברך, ויכוין מעין הברכה ואני מודה ומאמין שהשבחים לו יתברך הם נאים ויאים, והאמן של ברכות הנהנין יכוין העונה אמת הוא השבח והברכה שבירך המברך שהוא יתברך ברא והמציא זה הפרי עכ"ל השלה"ק דף רנ"ג ע"ב:

(כד) **כתב** בש"ע נסימן נ"א סע"א דאם סיים ברוך שאמר קודם שסיים החזן עונה אחריו אמן. וכתב שם המג"א סע"ק ב' אבל אם סיים עם החזן בבת אחת לא יענה אמן דהוי כעונה אמן אחר ברכתיו, ומסיק זו"ל ומ"מ נראה לי דאם סיים ישתבח "ודכוותיהו" עם הש"ץ עונה אמן, וה"ה אם החזן סיים ברכה אחרת והוא אמר ברכה אחרת (וסיים עם הש"ץ) מותר לענות אמן עכ"ל, ומ"ש "ודכוותיהו" כתב המחשה"ק כוונתו דהיינו יהללוך שבסוף הלל ואחר ברכת שומר עמו ישראל לעד, (או ופרוס בליל ש"ק) עונה עליהם אמן אפילו אם סיים בשוה. וכתב שם הפמ"ג בא"א סק"ג רבאמצע ב"ש או ישתבח עונה אמן על כל ברכה ששומע כיון שלא נזכרו בנמרא:

(כה) **אבל** באמצע ברכות ק"ש של שחרית או ערבית, אם שומע ברכה אין לענות אחרי' אמן חוץ מהאל הקדוש ושומע תפלה ואמן יהא שמי' רבא ואמן דאמירין בעלמא דקדיש, ובמודים יענה מודים אנחנו לך ולא יותר, אבל בשאר ברכות ששומע לא יענה, ובברוך שאמר וישתבח יענה אמן על כל הברכות ששומע, עכ"ל:

(כו) **כתב** המחבר באו"ח סי' קכ"ד סעיף ד' וז"ל כשש"ץ חוזר התפלה יש להקהל לשתוק ולכוין להברכות שמברך החזן ולענות אמן ואם אין ט' מכוונים לברכותיו, קרוב להיות שברכותיו לבטלה:

(כז) **ולכן** כתב בספר ראשית חכמה בשער הקדושה פרק י"ז וז"ל גם המברך ברכה לבטלה הוא כמוציא ז"ל ר"ל ואפשר שיטמאווהו בקרי ר"ל וצריך לזהר בזה בפרט שליח צבור שלא יחזור תפלת י"ח אם אין תשעה שיענו אמן, עכ"ל. ורבים מעמי הארץ נכשלים בזה כשהם בביהכ"נ בשעה שהש"ץ חוזר התפלה ואין עונין אמן וכמעט אין עשרה עונין אמן והש"ץ עושה ברכות לבטלה והם גורמין לכל הג"ל. וכמו כן הדין בקריאת התורה הובא במחבר סימן קל"ט סעיף ו' וז"ל, אומר ברכו והברכות בקול רם והאומרים בלחש הם טועין, וי"א שצריך לחזור ולברך בקול רם, וכתב המגן אברהם סעי"ק י' שאין לאמרו כי אם בעשרה והאומרים בלחש אינו מועיל דהוי יחיד, וה"ה לקריש ולברכו. ובחיי אדם הלכות קרה"ת כלל ל"א סי' י"ב כתב וז"ל והמברך בלחש קרוב להיות ברכתו לבטלה:

ובספר חסידים (סי' רנ"ד) כתב האומר בלחש ברכות התורה ושאר ברכות הוא חוטא וגוזל את המקום, שהרי לא נמצא מי שיענה אמן אלא א"כ מרים קולו בברכה. ובסי' תת"כ כתב, כשיברך להקב"ה יברך בקול רם שיודעו כל הקרבים עכ"ל. וכן כתב בבאר היטב (סי' תרמ"ג סעיף קמן א') דכל אדם ירגיל עצמו לומר כל הברכות בקול רם כי הקול מעורר הכוונה, בשם השל"ה הקדוש:

(כח) **וכתב** שם המחבר סעיף ד' לכן כל האדם יעשה עצמו כאילו אין ט' זולתו ויכוין לברכת הש"ץ. וכ' הרמ"א וי"א שכל העם יעמדו בשעה שחוזר הש"ץ התפלה. ובספר אור צדיקים אות מ"ז כתב שהאר"י ז"ל ה' מעצים עיניו כשהי' הש"ץ חוזר תפלת י"ח כמו כשהי' הוא עצמו מתפלל בלחש, עכ"ל:

וכתב שם המחבר סעיף ו' ויענו אמן אחר כל ברכה בין אותם שיצאו בין אותם שלא יצאו ידי תפלה:

(כט) **ובסעיף ז'** כתב המחבר לא ישיח בשעה שש"ץ חוזר התפלה, ואם שח הוא חוטא וגדול עונו מנשוא וגוערין בו. וכן בעת קריאת התורה דינו מפורש בש"ע (סי' קמ"ו סעי"ב) וז"ל כיון שהתחיל הקורא לקרות בספר תורה אסור לספר אפילו בדברי תורה, וכמו שהזהיר בזה גם בזוהר הקדוש (ויקהל דף ר"ו ע"א) דאפילו בד"ת אסור לספר בעת קרה"ת, וכתב המג"א סעי"ק ד' בשם הב"ח אבל בין גברא לגברא מותר בפרט האידינא שמאריכין במי שבירך עכ"ל המגן אברהם. אבל באמצע הקריאה כתב שם סעי"ק ה' דאסור אפי' להורות לאדם ששואל לפי שעה או לפרש שום דבר תורה אסור, בשם הרי"ף ז"ל:

(ל) **וכתב** שם הרמ"א וז"ל וילמוד בניו הקטנים שיענו אמן כי מיד שהתינוק עונה אמן יש לו חלק לעוה"ב:

(לא) **וכתב** שם המגן אברהם סעי"ק י"א וצריך שיחנכם שיעמדו באימה וביראה, ואותן שרצים ושבים בבית הכנסת בשחוק מוטב שלא להביאם עכ"ל המג"א. ובא וראה מה שכתב התנא דבי אליהו רבא (פרק י"ג) מעשה באדם אחד שהי' עומד הוא ובנו בבית הכנסת וכל העם עונים אמן והללויה אחר העובר לפני התיבה ובנו עונה דברים של תפלות ולא אמר לו אביו שום דבר ואמרו לו הבריות שימחה בבנו, והשיב להם מה אעשה לו תינוק הוא ישחק, שוב למחר עשה כן, כל אותן ימי החג ענה בנו דברים של תפלות ולא אמר לו אביו שום דבר, לא יצתה אותה שנה ולא שניה ולא שלישית עד שמתו אשתו ובניו ובני ויצאו לו חמש עשרה נפשות מתוך ביתו ולא נשתייר לו אלא שני בנים אחד חגיר וסומא ואחד שומה ורשע עכ"ל התדב"א. ובא וראה אחי את גודל העונש למי שאינו מחנך את בניו בביהכ"נ ליראת שמים:

(לב) **עוד** איתא שם בתנא דבי אליהו שוב מעשה באדם שהי' מתחרט בעצמו שלא קרא ולא שנה פעם הייתי עומד אני והוא בבהכנ"ס כיון שהגיע עליה ציבור לקדושת השם הגביה אותו בן אדם את קולו וענה אחריו בקול רם קדושת השם ואמר קדוש קדוש קדוש וכו',

אמרתי לו בני מה ראית שהגבתה את קולך עד מאוד, ואמר לי לא די שלא קריתי ולא שניתי אלא עכשיו שניתן לי רשות אנביה את קולי ותנוח עלי נפשי, אמרו לא יצתה אותה שנה ולא שני' ולא שלישיית עד שעלה אותו איש מבבל לארץ ישראל, עמדו ועשאוהו ממונה מבית קיסר ומינוהו על כל הבריניות שבארץ ישראל, ונתנו לו מקום ובנה בית וישב בה כל ימי חייו והניח לבניו ולבני בניו ממון הרבה עד סוף כל הדורות, עכ"ל התנא דבי אליהו רבה פרק י"ג:

ומזה נוכל ליקח מוסר איך שמחשבה טובה אינה נאכדת בשמים ח"ו רק מבצבץ ועולה עד לרקיע ונבין מזה כמה טובות יש להארם המחנך לבניו למחשבות טובות וישרות שכמה גדול שכרו בשמים:

(לג) **וכתב** שם המ"א סק"ח והאנשים שלומדים בעת חזרת הש"ץ התפלה, או אומרים תחנונים, בספר ווי העמודים קרא תגר עליהם וכן משמע ממ"ש בסי' צ' סעיף י"ח עכ"ל המג"א. וכתב ע"ז הפרמ"ג בא"א ס"ק ח' וז"ל, בסימן צ' סעיף י"ד בהג"ה כתב שלא יעסוק בתורה בשעה שהצבור אומרים סליחות כ"ש שצריך לשמוע כל התפלה מהש"ץ ולא יעסוק בשום דבר עכ"ל:

(לד) **וכ"כ** בספר הגן ליום י"א שצריך להזהיר להמון עם שלא יאמרו תהלים או מעמדות ושאר תחנונים בשעת חזרת הש"ץ כי בודאי אי אפשר לכיין כראוי, ועונים אמן קטופה, או חטופה. או יתומה, ואין זה מברך אלא מנאץ:

(לה) **וכתב** שם במשנה ברורה ס"ק י"ז ע"כ יש לזהר מלומר תחנונים או ללמוד בעת חזרת השליח צבור, ואפי' אם מכוונים לסוף הברכה לענות אמן כראוי שלא תהי' אמן יתומה כו' ג"כ לא יפה הם עושים, שמחמיאים את הרבים עכ"ל. ובסעיף קטן י"ח כתב המ"ב שם וז"ל, ויראה לכתחילה לכיין לשמוע כל הברכה ולא סוף הברכה בלבד עכ"ל:

(לו) **ובסע"ק** י"ט כת"ש במ"ב וז"ל, והעולם נוהגים לצרף למנין ולהתפלל חזרת הש"ץ אפי' מי שיודעין בו שמישיח ואינו שומע חזרת הש"ץ כראוי, ונ"ל דבכגון זה טוב להתנהג כמ"ש בס' שולחן שלמה שאז יתנה הש"ץ בינו לבין עצמו בחזרת התפלה שבאם לא יענו תשעה אמן אחריו ויכוונו לברכותיו שתהא אז התפלה בתורת נדבה עכ"ל:

(לז) **עוד** כתב המחבר שם בסעיף ח' דלא יענה אמן קצרה אלא ארוכה קצת כדי שיוכל לומר אל מלך נאמן [וכן צריך להרהר באמירת אמן אל מלך נאמן, תוס' שבת קי"ח ובפסקי תוס' שם]. כל המאריך באמן מאריכין לו ימיו ושנותיו, (ברכות מ"ז ע"ב):

(לח) **כתב** הרמ"א סי' ס"א סעי' י"ב שאין לענות על שום ברכה ב' פעמים אמן וכתב שם הלבוש דשרי לענות אמן ואמן בוא"ז והובאו דבריו בא"ר שם ס"ק י"ח:

וכתב הברכ"י סימן קכ"ד אות ח' דמי שנודמן לו לענות שני אמנים על שני דברים מותר לומר אמן אמן כו' וטפי עדיף לומר אמן ואמן בוא"ז, עד כאן לשונו:

(לט) **ועיין** בפמ"ג סי' ס"א סעי' שכתב דבר חדש בזה והוא דיש תרי גווני אמן, אחד שאני מאמין שכן הוא והשני פירוש של בקשה, ר"ל שיאמנו הדברים וימלא משאלותינו. וא"כ בברכה שיש בה שני ענינים ע"ד משל רפאנו ה' ונרפא, רופא חולי עמו ישראל, שפיר יש לומר שני פעמים אמן שרי, כמו אנו ליה וליה עינינו תרי עיני שפיר דמי [כמ"ש רש"י שם סוכה ג"ג ע"ב ד"ה אנו ליה, וז"ל כיון דאתרי מילי כמדכר לי' תרי זימני ולא אחדא מילתא תרי זימני לית לן בה עכ"ל רש"י ז"ל] ה"ה זה. ובתהלים שם סי' מ"א ה"י שם שאלת צרכיו וגם האמנת דברים ושפיר דמי והבן, עכ"ל הפמ"ג:

ולפי זה כיון שמביא רא' מתהלים מ"א דאתרי מילי שרי לענות שני פעמים אמן צריך לומר כמו שאמר דוד המלך ע"ה אמן ואמן בוא"ז המפסיק כמובן:

(מ) **ובתב** בס' תוספ' חיים (כלל ו' סימן א') דאין לענות אמן אחר ובורא את הכל שבברכת יוצר אור, וכן אחר קונה שמים וארץ שבברכת מעין שבע, וכן אחר אמת וצדק שבברכת הפטורה, כמו שאין עונין אמן אחר ברכת המעביר שנה מעיני ממעם שהוא כמו באמצע הברכה יעו"ש בשם האחרונים:

(מא) **ובתב** ס' בית אהרן בהסדר היום באות ג' וז"ל יזהר כ"א שישמע מחברו כל ברכה שהוא צריך לאומרה בכדי שיענה אמן, כי איתא בכתבי האר"י ז"ל שהי' שומע ברכת השחר אפילו ממאה אנשים, אעפ"י שהי' יכול ברגע אחד לייחד כל העולמות, אפ"ה לא השגיח ע"ז ולא הי' מתעצל לשמוע אפי' מאה פעמים הנותן לשכוי כינה וכל הברכות עכ"ל. ובאות ז' שם כתב וז"ל, להתאמץ לענות אמן על כל הברכות הן ברכת השחר ושמו"ע וכל הקדישים ועל הידי רצון שאחר קריאת התורה ועל הרחמן שבברכת המזון, עכ"ל הק':

(מב) **וב"ב** המג"א סי' קפ"ט ובש"ע הרב שם סע"ו שכל המברך את ישראל מצוה לענות אמן, ולפי"ז יש לענות אמן גם על כל מי שבירך מה שמברכים להאנשים העולים לתורה ועל מה שמברכים או לצדיקים, וכתבו שם שלכן יש לענות אמן אחר הרחמן שבברכת המזון. עוד כת"ש בש"ע הרב סי' קפ"ט סעי"ה דמה שאנו אומרים בברכת המזון עושה שלום במדומיו ומסיים ואמרו אמן אף אם הוא מברך לבדו הוא אומר כן להמלאכים השומרים אותו. וכתב בספר חיי אדם כלל מ"ג סי' א' שכל השומע שהמברך מסיים בהברכה רביעית של ברהמ"ז לעולם אל יחסרנו, צריך לענות אמן כי כאן היא סוף הברכה. וכ"כ בסידור יעב"ץ לענות אמן אחר לעולם אל יחסרנו, וכן פסק הגר"א ז"ל בסידור שלו:

(מג) **ובתב** בש"ע או"ח סימן ו' סעיף ד' יש נוהגים שאחר שבירך אחד ברכת השחר וענו אחריו אמן חוזר אחד מהעונים אמן ומברך ועונים אחריו אמן, ובסדר הזה עושים כל אותן שענו אמן תחלה. וכ' המג"א שם סעיף קמן ט' וז"ל, נ"ל שעושים כן כדי לענות צ' אמנים,

וכראיתא בווהר חדש, וכתב שם המחצית השקל זו"ל צ' אמנים, וכמ"ש המקובלים שיראה שיהי' בתואר צדיק, שיענה בכל יום צ' אמנים, ד' קדושות, ו' קדישים, ק' ברכות. ובעשרה מאמרות ראיתי שיהדר שיהיו שנים שומעים ברכותיו ויענו עליהם אמן. והש"ך בחו"מ סימן שפ"ב כתב דהא דאמרינן בש"ס שברכה שוה עשרה זהובים, היינו דוקא כשמברך בפני אחרים אבל לא כשמברך בינו לבין עצמו עכ"ל המחצית השקל:

(מר) ולפי דברי העשרה מאמרות הנ"ל פירש בספר הקדוש דרש משה על תהלים קפ"י ל"א פסוק כ"ד אהבו את ה' כל חסידיו אמונים נוצר ה' כתב שם זו"ל, יש לפרש עפ"י מה דאמרינן בגמרא (ב"ק דף ל' ע"א) האי מאן דבעי למיהוי חסידא יקיים מילי דברכות, והנה קשה מאד וכי מי שאינו מקיים מילי דברכות חסיד הוא דלא מיקרי הלא רשע הוא ונקרא גולן שגוזל להקב"ה וכנסת ישראל, כמבואר בברכות דף ל"ה ריש ע"ב ופירש"י שגוזל להקב"ה את ברכתו ולכנסת ישראל שבחטאו הפירות לוקין. עוד איתא שם בגמרא שכל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה חבר הוא לאיש משחית, ופירש בגמרא שחבר הוא לאיש משחית לירבעם בן נבט שהשחית את ישראל לאביהם שבשמים, ופרש"י ולפי שהוא מקיל רואים אחרים ולמדו ממנו לעשות כן ליהנות מן העולם בלא ברכה, ולכך נקרא המקיל חבר לאיש משחית לירבעם בן נבט שחטא והחטיא את ישראל, כך הוא חוטא ומחטיא את הרבים, ולמה אמר, למיהוי חסידא, אם אינו מקיים מילי דברכות הלא רשע הוא. אך י"ל כמ"ש בווהר דק' פ' ויצא, בגין דיסתלק שבחא דקודשא ב"ה ברזא דתלת, חד דמברך ותרין דאודין אמן ובעשרה מאמרות הנ"ל, שהברכה כדקא יאות הוא דוקא אם מברכה בפני שני אנשים שיאמרו אמן, שנאמר כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו, והבו הוא לשון רבים, שצריך להדר ששנים יענו אמן על ברכותיו, וזהו הברכה כדקא יאות, וזה שמרמוז הכתוב אהבו את ה' כל חסידיו, וא"ת הלא על הברכה הוא מחויב ועומד ומה חסידות הוא זה, וכי בשביל זה נקרא חסידות, על זה אמר הכתוב אמונים נוצר ה', כלומר החסידות שלי היא מה שמהדר שיענו ב' אנשים אמן אחר ברכותיו, זה

נוצר ה' על המברך ג"כ ששומר גם את המברך ומקבל שכרו משלם על האמנים שעונים השומעים ברכתו לבד שכר הברכה שלו עכ"ל הקדוש:

— (מה) **אנב** נביא מזה שכתב בספר הגן הנ"ל וז"ל, ועתה אכתוב כוונת קוף של צדיק המרמות על מאה ברכות, דאיתא בנמרא ברכות ל"ג ע"א על פסוק מה ה' אלהיך שואל וכו' אל תקרי מה אלא מאה שחייב אדם לכרך בכל יום מאה ברכות, וכשמברך על איזה פרי או שום ברכה מחויב לכרך בקול רם כמ"ש בספר חסידים סי' רנ"ד ובבאר היטב סימן תרמ"ג בשם השל"ה הקדוש כדי שחבירו יענה אמן, ואם יעשה כך אם ח"ו נגזר עליו קללה אזי מהפך הקללה לברכה, דאיתא בכתבי האר"י ז"ל — ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה והקשה הא אין קללה למעלה, ופי' כך שאם תהפוך אותיות קללה ותעשה הלל ק' דהיינו כמו שהוא בהיפוך אתוון והלל ק' שיברך ק' ברכות אז תהי' הקללה גם כן ברכה, וזהו פירוש הפסוק ויהפוך ה' לך את הקללה לברכה, היינו על ידי שתהלל להשי"ת בק' ברכות הלל ק' ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה. וזהו כוונת הפסוק בתהלים ויאהב קללה ותבואהו, דקשה מי פתי ושוטה לאהוב קללה, ועל זה אמר ולא חפץ בברכה, היינו לכרך ק' ברכות בכל יום, עד כאן לשונו:

(מו) **ובס'** הגן הנ"ל יום כ"ט כתב שם וז"ל באתי להזהיר ולהזכיר גדול השכר של עניית אמן יותר מהמברך שבזה הוא מוסיף כח וגבורה בפמליא של מעלה, ואין לך גדול לפני הקב"ה כעניית אמן כמבואר במד"ר ריש פ' תבא והובא בזה"ק פ' וילך שכמה טובות משתכחין בכל העולמות ע"י המושכת אורות ושפע בעניית אמן, וגורמים עי"ז למלטם מכל צרה בעלמא הדין ובעלמא דאתי, וקול הכרוז יוצא בכל העולמות פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים, וצריך להזהיר להמון עם שלא יאמרו תהלים או מעמדות ושאר תחנונים בשעת חזרת הש"ץ התפלה כי בוודאי אי אפשר לכוון כראוי ועונים אמן קטופה, חטופה, יתומה, ואין זה מברך אלא מגאץ עכ"ל:

(מז) וכל ברכה אמרו רז"ל בחולין דף פ"ז ע"א דשוה עשרה זהובים וע"ז כתבו בעלי התוס' בפ' נשא פרשה ז' אות י"ד וז"ל כף אחת עשרה זהב דהכי מרמז השי"ת בהפסוק דכף בנימטריא מאה, וה"פ דקרא כף אחת, אחת מכף דהיינו אחת ממאה ברכות שחייב אדם לברך בכל יום כמנין כף, עשרה זהב, שוה עשרה זהובים עכ"ל:

עוד כתב בספר הגן ביום י"א בד"ה ועתה אכתוב היוד סוד של עשרה קדישים וכתב שם באמצע המאמר שהעניית איש"ר בכח הוא תיקון גדול להעון המר מוציא זרע לבטלה ר"ל עכ"ל:

(מח) והובא בס' יש שכר [ידוע שהמחבר הוא מגורי האר"י ז"ל והעטרת זקנים בס' א' מביאו] בדיני קדיש סי' ו' וז"ל, לענות אמן היא שמי' רבא מברך דוקא בכח ובקול רם, ומביא לשון הזוה"ק (פר' נח דף מ"ב ע"ב) וז"ל, בזימנא דישאל אתיכו אמן יהש"ר מברך בכל כחם ובקול רם קוב"ה איתמלי רחמין וחיים על כולא כו', לכן יהי אדם נזהר לכזין לענות אמן יהש"ר מ בכל כחו ובקול רם, עכ"ל:

(מט) מדרש כונן, וכן הובא בעבודת הקדש לאזולאי בחלק צפורן שמיר סימן ב' אות כ"ז אמרו חכמים כל המבטל קדוש וברוך ואמן ירא שמי' רבא גורם למעט העטרה וחייב נידוי עד שישוב ויביא קרב לפני הצדיקים לעתיד לבא, דהיינו שהם השבעה רועים ושמנה נסיכי אדם הנזכרים במיכה ה' ד', שהם יפסקו עליו להביא קרבן לפני הקב"ה:

(נ) עוד שם במדרש כונן, הקב"ה ברא אופן אחד בארץ וראשו כנגד חיות הקודש והוא מתורגמן בין ישראל לאביהם שבשמים (יחזקאל א' ט"ו) והנה אופן אחד בארץ אצל ההיות, וסנדלפון שמו וקושר כתרים לבעל הכבוד מקדושות וברוך כבוד ה' ממקומו ואמן יהא שמי' רבא שעונים בני ישראל בבתי כנסיות ובבתי מדרשות:

(נא) תנא דבי אליהו רבא פרק י' ותשר דבורה מה נתנבאה דבורה לישראל, אלא כך אמרה דבורה לישראל במי הקב"ה נפרע

להן לישראל מן העכו"ם בבני אדם שמשכימין ומעריבין לבית הכנסת ולבית המדרש ועונים אמן ומברכים את הקב"ה בכל יום תמיד:

(נד) **ושם** בש"ע הבאה"ט עם הפירוש פתחי עולם כתב שם הפתחי עולם סעיף ט' בשם ספר חסידים סי' ג' שבכל פעם שאנו מזכירים את השי"ת מחויבים אנו לברכו ולומר יתברך שמו מטעם זכר צדיק לברכה מכל שכן צדיקו של עולם יעו"ש:

(נג) **עוד** שם סעיף ה' כתב המחבר וז"ל על כל ברכה שאדם שומע אומר ברוך הוא וברוך שמו, ורמז לזה כתב המשנה ברורה סעיף קטן כ"ב ממה שאמר הכתוב כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו, ועוד אם כשמוזכרים את הצדיק בשר ודם צריכים לברכו שנאמר זכר צדיק לברכה צדיקו של עולם על אחת כמה וכמה, והברכות שחתימתן קצרה בב' תיבות, כמו פוקח עורים, מלביש ערומים בברכת השחר וכה"ג בשמו"ע בכל הברכות מהגבון לש"ץ ליוהר שלא למהר כ"כ לחתום הברכה תיכף אלא לשהות מעט כדי שכל העונים ישמעו איזה ברכה החזן מסיים אחר כך, וגם יהיו יכולים לענות האמן תיכף, דאל"ה לפעמים ע"י הקול של עניית ב"ה וב"ש הרבה מהעונים אינם יודעים איזה ברכה הש"ץ מסיים וגם ענייתם הוא איננו תיכף אחר שכלה הברכה ויש בו חשש אמן יתומה עכ"ל המ"ב:

(נד) **וכתב** שם המג"א סעיף קטן ט' וז"ל ופשוט דאם עסוק במקום שאין רשאי להפסיק אסור לאמרו, עכ"ל המגן אברהם. וכתב שם הפרי מגדים דמשמע אפי' בין הפרקים או פסוקי דזמרה עכ"ל:

(נה) **ולפי** זה נראה דגם לאותם המניחים תפילין בחול המועד ואין מברכים עליהם או בתפילין דר"ת דאסור להפסיק בין תפילין של יד לתפילין של ראש כמו שכתב המג"א סימן כ"ה סעיף קטן י"ד דאפילו לאותן המניחין תפילין בחוה"מ בלא ברכה עבירה הוא להשית. וכתב הפמ"ג וז"ל ובחוו"ה דאין מברך מותר לענות איש"ר אבל שיחה

בטילה עבירה הוא וחוזר נמי מעורכי המלחמה ע"כ, א"כ פשיטא דאין
אומרים אז ברוך הוא וב"ש:

(נו) גם בבאה"ט שם סע"ק י"א ובשע"ת שם מבואר להדיא דגם בתפילין
דר"ת רשאי דוקא לענות קדיש וקדושה וכמש"כ במחצה"ש שם
על מה דהמג"א מציין ב"י מהרא"י וז"ל ואייתי רא"י מדברי הרא"ש דאפי'
מלבד האיסור דגורם ברכה, איכא עבירה להשיח ביניהם. וכת' בס' לחם
חמודות בהל' תפילין סעיף ט"ו הטעם בשם הר"ן וז"ל דהיי"ט משום
דאע"ג דשתי מצות הן כיון דכתיב בתפילין של יד ושל ראש והי' לך לאות
על ירך ולזכרון בין עיניך, צריך זכירה שיהיה תיכף של ראש לשל יד כדי
שתהי' הוי' אחת לשתיהן, עכ"ל המחצה"ש:

(נז) ואם כן לפי טעם זה בודאי אין חילוק בין תפילין בחול המועד בלא
ברכה ובין תפילין דר"ת בלי ברכה מטעם שתהי' הוי' אחת
לשתיהן וגם בלבוש סי' כ"ה סע"ט מבואר להדיא דאין הטעם איסור
הפסקה ביניהן משום דגורם ברכה שא"צ כמש"כ המג"א אלא מטעם הר"ן
הג"ל שצריך שתהי' הוי' אחת לשתיהם, והא"ר סע"ק י"ד שם כתב וז"ל,
ונראה דאף המניח תפילין בחוה"מ בלא ברכה אסור לענות ביניהם אמן
יהא שמי' רבא מטעם דעבירה הוא בידו ודלא כמג"א שמקיל בזה עכ"ל
הא"ר. מכל מקום אף דלמעשה יש לסמוך על גדולי האחרונים הפמ"ג ס"ק
י"ד ותשוב' דרכי נועם סי' י' ודרה"ח, וארצות החיים, לענות קדיש וקדושה
ביניהן דלא כא"ר אבל ב"ה וב"ש בודאי אסור לענות:

(נח) ואגב דאתי לידן ברין איסור הפסקה בין תפילין של יד לשל ראש
נימא בי' מילתא, דלפי"ז אם אחד חליץ התפילין באמצע
התפלה להטיל מים, אם הוא אחר שמונה עשרה ואחר כך מניחן לגמור
התפלה בתפילין דאסור לומר אשר יצר בין של יד לשל ראש משום דצריך
להיות הוי' אחת לשתיהן כנ"ל, כיון דלדברי הא"ר אפי' אמן יש"ר אסור
לענות ביניהן, וא"כ הגם דאנחנו לא פסקינן כוותי' בזה מ"מ בברכת אשר
יצר בודאי אסור להפסיק דדוקא לענות אמן וקדיש וקדושה אנו מתירין

כנ"ל, כיון דאם לא יענה תיכף, יפסיד ענייתו, אבל בברכת אשר יצר דיכול לברך אחר הנחתן בודאי אסור לברך בנייהם כנ"ל:

(נט) ולענין ברכת אשר יצר אם הטיל מים בין ישתבח ליוצר אור נראה בפשיטות דצריך לברך, ואע"ג דהחיי אדם (כלל כ' סי"ג) כתב דאין לברך מטעם דאפשר דדמי לטלית ע"ש שנשאר בצ"ע בזה. ולפענ"ד נראה בפשיטות דיברך אשר יצר בין ישתבח ליוצר, כיון דבגשמת אדם שלו פסק דיברך בין ישתבח ליוצר ברכת אשר יצר, וכן פסק בספר גינת וורדים (כלל א' סי' נ"ב) הובא בפאת השולחן מבעל המחבר קיצור ש"ע בהגהותיו שם בסי' י"ד דיכול לברך אשר יצר אפי' באמצע פסוקי דזמרה, ומכ"ש בין ישתבח ליוצר, ומ"ש הח"א דאפשר דדמי לטלית, נראה לפענ"ד דלא דמי כלל לטלית לפי מש"כ הרמ"א בסי' ס"ו דמי ששכח להניח טלית ותפילין דיכול להפסיק בין הפרקים בברכת על התפילין אבל לא על הטלית וכתב שם הטו"ז סעיף קמ"ב' ומג"א סע"ק ד' כיון דהטלית אינו חובת גברא הוי ברכתו הפסקה בין הפרקים אבל גבי תפילין שהם חובת גברא מפסיק בברכתו אפי' בין הפרקים ע"ש וא"כ ה"ה בברכת אשר יצר דג"כ הוא חובת גברא די לנו דאין מברכים אשר יצר בין הפרקים. אבל בין ישתבח ליוצר אור דפסקינן בסי' נ"ד סעי"ג דלצורך מצוה מותר להפסיק אפילו לקבול בב"ה שיעשו לו דין, או לברך חולה, אם כן בודאי פשיטא דמותר לברך אז ברכת אשר יצר, דהוי ג"כ צורך מצוה. ומש"כ החיי אדם דיכול לברך אחר התפלה, אין זה סברא כלל דהא חזינן בתפילין דג"כ יכול לברך אחר התפלה ועכ"ז פסק הרמ"א הנ"ל דיברך תיכף בין הפרקים משום דחביבא מצוה בשעתה וא"כ ה"ה בברכת אשר יצר וק"ל:

ועוד נראה דמין סברא להמתין בברכת א"י לאחר התפלה דשמא יצטרך אז שנית להטיל מים ויהי' ספק ברכה דלדעת הש"ע סי"ז סעי"ג יצטרך לברך ב' פעמים ולדעת הטו"ז והמג"א שם אינו מברך רק פעם א':

(ס) **אחר**י כתבי זאת מצאתי את שאהבה נפשי כבוד ידידי הרב הגאון ר' משולם פינקלשטיין שליט"א בעהמ"ח ספר תוספות חיים

בביאורו על החיי אדם כלל י"ג סי' ט' שכתב ג"כ להדיא כמה שכתבתי שאין עונים ב"ה וב"ש אפי' בתפילין דר"ת בין של יד לשל ראש, וכוננו ב"ה שנינו לדעה אחת, וכן מצאתי בספר הגדפס מחדש קצות השלחן סימן ח' סעיף כ"ב, וכן הלכה:

(סא) **בתוב** בספר מוסר בעניית אמן על כל ברכה יכוין שהמלאכים שומעין הברכה או הקדיש ועונים אמן כי אמן בנימ' מלאך, ואם אינו עונה אמן בכוונה מקדימין הקליפות לנשמתו ומוליכים אותה לחדרי חושך, ויזהר כל אדם אף בביתו שיאמר הברכות בקול רם, והשומעים יענו ב"ה וב"ש, וידקדקו בעניית אמן:

(סב) **ומי** שמדקדק בעניית אמן, זוכה ועונה אמן לעולם הבא, ובשני אמנים יזהר ביותר לענותם, אחד אחר המחזיר שכינתו לציון, ואחד אחר ופרוס עלינו בליל שבת ויו"ט:

(סג) **עוד** כתב שם שגדולה צדקה שקודם התפלה שע"י נתינת הפרומה לצדקה קודם התפלה פודה התפלה מכל מקטרג, כי מקטרג עולה במספר קטן צדקה, שנא' (תהלים י"ז) אני בצדק אחזה פניך, ויאמר הפסוק קודם נתינתו הצדקה לעני:

(סד) **ולענין** אם לענות אמן על ברכת להניח שבירך חברו בין תפילין של יד לתפילין של ראש שלו, יש מחלוקת בין האחרונים והעיקר דעונין אמן על ברכת חברו בין תפילין של יד לתפילין של ראש שלו, שכן הסכימו רוב האחרונים הפנים מאירות ח"א סימן ג"ט והובא בשערי תשובה סי' כ"ה סעיף ח' והסכים עמו מטעמא דמסתבר יעו"ש. וכן נמי בתשובות אגודת אוזב המדברי סימן ח' פוסק דעונין. וכתב שם שהציע טעמו לפני גדולי תורה והסכימו עמו דעונין, וגם בקיצור שלחן ערוך סעיף ח' פסק דעונין מטעמא דמסתבר, וא"כ אף דבהגהת ר' עקיבא אייגער הסכים לתשובת דבר שמואל סי' קמ"ב שאין לענות אמן בין תפילין של יד לשל ראש אפי' על ברכת להניח תפילין שבירך חברו, מכל מקום יש לומר כיון דרבו המתירין לענות אמן על ברכת להניח תפילין של חברו

בין של יד לשל ראש שלו, בודאי יש לפסוק כן דיחיד ורבים הלכה כרבים, והמתירים הם ארבע הפ"מ והשע"ת והאגודת איזוב והקיצור שלחן ערוך, והפוסקים דאין עונים הם שנים, והוי כיחיד כנגד רבים והלכה כרבים, ובפרט דהגאון בעל אגודות איזוב כתב שם שהציע טעמו לפני גדולי תורה והסכימו עמו. ע"כ פשיטא דכן נכון להורות לענות אמן על ברכה להניח של חברו בין של יד לשל ראש וק"ל:

(סה) ואין לעקש ולומר כיון דהגאון רע"א הוי חריף טפי הוא שקיל כמו רבים, יש לי שתי תשובות בדבר, חדא מי יימר דהגאון בעל פ"מ הי' קטן מהגאון רע"א, הא הוא אצלינו מגדולי הפוסקים, ועוד הא קיימ"ל ב"ש וב"ה הלכה כב"ה כיון דהם הוי רובא הלכה כמותם כנגד ב"ש אף דב"ש הוי חריפי טפי, וא"כ מפורש דאין להשגיח על החרפות בזה במקום שגם הרבים הם גדולי תורה, כאשר אנו יודעין שהשערי תשובה והאגודת איזוב והקיצור ש"ע כולם היו ת"ח גדולים גדולי תורה, ובפרט הפנים מאירות ידוע שהי' מגדולי הפוסקים ג"כ מסכים עמהם בודאי הלכה כמותם דעונין. גם חזינן להבית יוסף ביו"ד סי' שצ"ט פסק שם כנגד הרמב"ם וסייעתו כיון שהחולקים עליהם הם הרוב, וז"ל ולענין הלכה נקטינן כוותי' דרבים נינהו נגד הרמב"ם וסייעתו, ולא השגיח על גדולת הרמב"ם וסייעתו אם החולקים עליהם הם הרוב, ע"כ נלפענ"ד דכן נכון להורות לענות אמן על ברכת להניח בין של יד לשל ראש בלי פקפוק:

(סו) ובענין גדול חיוב הכוונה בעניית אמן כתב הרב הגאון הקדוש אבד"ק מארניגראד וצל"ה בספרו היקר נועם מגדים פ' משפטים שזה מרומז בפסוק אלמנה ויתום לא תענון, דהנה אמרו ז"ל העונה אמן יתומה וכו' ומזכר בפוסקים והוא שמפסיק ומאחר בעניית אמן אחר ברכת המברך הלא עגש יעגש כמו שאמרו"ל, ואף אנו נאמר על העונה אמן בלי כוונה והתלהבות רק הרמת קול לבד שזה נקרא אמן אלמנה, עם הידוע דברי בעלי הקבלה לדמות דבור בלי כוונה כגוף בלי נשמה ממש, כי הדיבור ומוצאות הפה הם כלי הגוף והרי זה גשמי, והחיות להדיבור שהוא הכוונה הוא דבר רוחני בא מהנשמה שהוא ג"כ רוחני, ואם

בלא נפש ידבר, הרי הדברים כגולמים לכד הרי הוא כאלמנה וגלמודה מבעלה הנפש והגשמה והרי לפנינו שתי אמנים, אשר מאן ימאן אבינו שבשמים, הא' אמן יתומה המוזכר בדברי רז"ל הנ"ל, ועוד אחרת היא אמן אלמנה שהוא בלי כוונה כנ"ל כמאמרם ז"ל שבת דקי"ט מאי אמן אל מלך נאמן וכתבו התוס' שם דלפ"ז צריך לכוון כן בעניית אמן, וגם בפסקי תוס' שם מביא כן להל' שצריך להרהר בכל אמן א"ל מ'לך נ'אמן מלבד פשוטו של אמן שהוא האמנת דברים, ומלבד דברים העומדים ברומו וכבשונו של עולם, ועכ"פ הממעיט לא יפחות מלכוון בפשטות גם הכוונה של אל מלך נאמן, וזולת הכוונה הוי עניית אמן כזה כאלמנה מטעם שכתבנו. ועל שתיים אלו הוזהר האדון ה' צבאות במקרא קודש הלז ומרמז לנו כל אלמנה ויתום לא תענון שלא תענו אמן יתומה ואמן אלמנה, ויהי' תענון מלשון עונין עכ"ל:

(הגה"ה מבעהמ"ח לפי"מ שמבואר בספר מדרש תלפיות ריש ענף אשה שגוף האדם החומרי הוא נמשל לאשה, והגשמה והצורה שהוא המחשבה הטהורה שבלב שהוא החיות להדיבור היא נמשלה לזכר וא"כ שפיר קאמר דאם בלי נפש ידבר רק הפה לכד ויאמר אמן בלי כוונה ומחשבה כדין הנ"ל הוי כאלמנה וגלמודה מבעלה הצורה, שהוא המחשבה והכוונה כדן המבואר לעיל בספרנו זה בעזה"י):

(סז) **ועתה** נבאר בעז"ה דין עניית אמן בברכת ק"ש דהנה אם סיים ברכת יוצר המאורות קודם הש"ץ מבואר בשע"ת סי' נ"ט סק"ה דיש לענות אמן וזה אליבא דכ"ע, וכן מבואר במשנה ברורה שם ס"ק כ"ד אך לענין אם צריך לדקדק לסיים הברכות ק"ש בשוה עם הש"ץ כרי שלא יצטרך להפסיק בין הברכה לקר"ש בעניית אמן בזה יש חילוקי דעות, הנה בהברכה של יוצר המאורות, רוב דעות פסקו כהרמ"א סי' נ"ט סעיף ד' דימהר לסיים קודם הש"ץ ויענה אמן, שהרי הרב אומר כן (הוא הרב אדמו"ר) בש"ע שלו סי' נ"ט סעיף ד', וכ"כ הלבוש סי' נ"ט סעיף ד', וכן כתב השע"ת סעיף ה' דמפשטות לשון ש"ע המחבר משמע דדוקא אחר הבוחר כו' הוי כמפסיק בין הברכה לדבר שמברך עליו כו' [אבל לא אחר יוצר המאורות, וכן דעת הפמ"ג סי' ס"א סעיף ב' וכן הבאתי ראי' לעיל סי' ט"ז ממדרש אנדרת בראשית דעונים אמן אחר ברכת יוצר המאורות, וכדאי

הם הגאונים הנ"ל לסמוך עליהם לעשות כהרמ"א הנ"ל דימהר לסיים קודם הש"ץ כדי לענות אמן אחר ברכת יוצר המאורות אף על פי שיש מערערין בדבר:

(סח) אך לענין עניית אמן אחר הבוחר בעמו ישראל באהבה יש לעיין, דהנה המחבר בסי' נ"ט סי"ד כתב דלא יענה אמן משום דהוי הפסק, וע"ז כתב בשל"ה הובא בשע"ת סק"ה שנראה בעיניו מנהג הספרדים שלא יענה אמן ויסיים עם הש"ץ כדי שלא יפסיק בין האהבה לקבלת עול מלכות שמים, רק אם סיים קודם הש"ץ יש לענות אמן, והטעם דלא יענה אמן אע"ג דמותר להפסיק מפני היראה וכבוד בין הפרקים כמ"ש בטור סי' ס"ז מ"מ כיון שעוסק בשבחו של מקום אין לו להפסיק בשבח אחר עכ"ל השע"ת. וכ"פ בטו"ז סי' ס"א סק"ב בשם הב"ח דלא יענה אמן אחר באהבה, דלא כהרמ"א שם שפסק דיענה אמן אחר באהבה:

(סט) אמנם הלבוש בסי' נ"ט סעיף ד' כת"ש על ברכת יוצר המאורות וז"ל כשיגיע סמוך לסוף הברכה ימהר לסיים הברכה קודם שיסיים החזן וכשסיים החזן יענה אמן מיהו אחר ברכת הבוחר בעמו ישראל באהבה, י"א שלא למהר כדי לענות אמן דהוי הפסק בין הברכה לק"ש שכיון שברכה זו קאי על מצות ק"ש אין לו להפסיק בין הברכה להדבר שמברכין עליו. וי"א ודאי אם היינו מברכין אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות ק"ש הוי אמן הפסק בין הברכה להדבר שמברכין עליו אבל באלו הברכות שאינם אלא תוס' שבח לפני שבח של ק"ש ל"ה אמן הפסק, וגם בהבוחר כו' ימהר קודם החזן ויענה אמן על ברכת החזן דלא גרע משאילת שלום שמפסיקין בין ברכה שני' לשמע וכן נוהגין עכ"ל הלבוש:

(ע) ובן גראה מדברי הפמ"ג סימן נ"א בא"א סק"ג שכתב שם וז"ל דע בק"ש וברכותי' דשואל מפני הכבוד כל שכן לענות אמן ולא הוי הפסק דאם שואל מפני הכבוד כ"ש לענות אמן, כמ"ש הטור בסי' ס"א בשם הרמ"ה, ומשמע אפי' אמן על שאר דברים שאדם מברך והוא שומע דעונה לדידן בסי' ס"א בהג"ה עכ"ל הפרי מגדים. הרי להדיא שמסכים

דעונין אמן גם אחר באהבה כמ"ש בריש דבריו בק"ש "וברכותי". וחזינן דס"ל דבין הפרקים מותר לענות כל אמנים וכ"ד רע"א הובא בתוס' חיים על החי"א כלל כ' סק"מ, וכ"ד הר"ח והשלחן שלמה, דבין הפרקים יענה כל אמנים וכ"פ בקיצור שו"ע סי' ט"ז סעי"ב:

(עא) **וכתב** שם בפאת השלחן בהערותיו שדעת הרמ"א שגם בין באהבה לק"ש יכול לענות אמן על כל ברכה שהוא שומע, וכ"כ בערוך השלחן וז"ל הדעיקר לדינא כהרמ"א לענות אמן גם על ברכת הבוחר בעמו ישראל באהבה ומש"כ המחבר בס' נ"ט סע"ד שלא לענות אז אמן מטעם הפסק אין אנו סוברים כן, משום דהברכות לא קאי על ק"ש כמ"ש בשם הרשב"א עכ"ל. ואחרון החביב הוא אדמו"ר סי' נ"ט סעי"ד הוא ג"כ מסכים בהש"ע שלו לענות אמן בין באהבה לק"ש:

(עב) **וב"כ** בס' קצות השלחן הגדפם מחדש וז"ל כן מתבאר מסידור אדמו"ר שכתב ואסור להפסיק באמצע הברכה של ק"ש אפי' בעניית אמן שאחר ברכה זו עצמה, משמע דבסוף הברכה יכול לענות אמן שאחר ברכה זו עצמה, ונראה בפשיטות דיש לסמוך על כל הני גדולי רבוותא דיכול לענות אמן גם על ברכת הבוחר בעמו ישראל באהבה כהרמ"א והלבוש ושאר גדולי רבוותא שהבאתי והכי נקמינן:

(עג) **ולקדיש** ולקדושה ולברכו מבואר בש"ע סי' ס"ו סע"ג דמפסיק אפי' באמצע הפרק וכן למודים, והטעם מבואר במגן אברהם סק"ה דאם פוסק לשאול מפני כבוד בוי"ד ק"ו מפני כבוד הקב"ה, וכתב המגן אברהם שם דמהאי טעמא אם שמע קול רעמים יפסיק ויברך עכ"ל. וכתב המגן אברהם סק"ו דמש"כ המחבר דיפסיק למודים פי' למודים אנתנו לך בלבד ובברכו אומר ברוך ה' המבורך לעולם ועד, ואיש"ר עד עלמאי וישתוק וישמע עד אמן שאחר יתברך ויענה אמן, ומתקבל ואילך לא יענה אמן כי אינו אלא מנהג, ועל ברכת התורה עונה ברוך ה' המבורך לעולם ועד, וגם אמן [על סוף הברכה] ובקדושה יאמר קדוש, וברוך, ולא ימלוך. ובהגהות יש נוחלין משמע שעונין גם ימלוך שזה שייך לקדושה.

אבל בתוספתא פ"ק דברכות משמע כדברי לחם חמודות. ונ"ל שבאמן יהא שמי' רבא אומר גם כן יתברך דהפליג מאד בבית יוסף בעונש המפסיק בין עלמיא ליתברך ע"ש, עכ"ל המגן אברהם:

(עד) **ובבין** הפרקים מבואר מכל האחרונים הנ"ל דמותו לענות כל אמנים, ואמן של האל הקדוש ושומע תפלה דינו כמו קדיש וקדושה וברכו דמפסיק אפי' באמצע הפרק, חוץ מהפסוק שמע ישראל וברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד מבואר בהמחבר סי' ס"ו סע"א דלא יפסיק בהם כלל אם לא מפני מי שירא שמא יהרגנו. וכתב שם במשנה ברורה סע"ק י"ב וז"ל משמע דאפי' קדיש וקדושה וברכו לא יענה, ואפשר דאם הקריאה הי' לאחר ג' שעות שהוא רק כקורא בתורה צריך להפסיק [בין שמע ישראל לברוך שכמל"ו] עכ"ל המשנה ברורה:

(עה) **וכתב** הרמ"א שם סעי' ג' דמכל שכן באומר תחנונים [דמפסיק להאמן דהאל הקדוש ושומע תפלה]. וכתב שם המשנה ברורה ס"ק כ"ב דהוא מיירי בתחנונים הרגיל לומר בסוף סיום י"ח ע"כ אלו אמנים דוקא, וכתב שם דכן מצא בתשובת הרשב"א שממנו נובע הדין עכ"ל המשנה ברורה:

(עו) **אבל** בספר ערוך השולחן סי' קכ"ב סעיף ב' פסק שבתחנונים שלאחר י"ח מותר לומר כל אמנים אם אמר קודם התחנונים יהיו לרצון. ומ"ש המשנה ברורה דכן מצא בתשו' הרשב"א דמותו להפסיק דוקא בהאמנים דהאל הקדוש ושומע תפלה ודכוותיהו, יש לומר דהרשב"א מיירי שלא אמר יהיו לרצון קודם התחנונים אבל אמר יהיו לרצון קודם התחנונים י"ל דהרשב"א מורה דמותו להפסיק לכל אמנים דלא כמו"ז דכתב שם דאסור לענות בתחנונים שאר אמנים אפי' אמר יהיו לרצון קודם התחנונים, ואחר כך בסעיף ד' כתב הערוך השולחן וז"ל וכבר כתבנו דאפי' אמן סתם יכול לענות והפסקה לדבר אחר הוא דאסור ע"ש דמסתבר מעמי'. וכ"פ בקיצור שלחן ערוך סי' י"ח סעיף ט"ז דאם אמר יהיו לרצון תיכף כשמסיים תפלת י"ח מותר לענות כל אמנים, וכתב שם

בפאת השלחן בהגהותיו מעמא דמסתבר בזה ומדחה דברי הטו"ז שם
דאוסר לענות שאר אמנים, וכת"ש דכן פסק המחבר שלחן שלמה דמותר
לענות כל אמנים אחר יהיו לרצון הראשון:

(עז) ובן פסק הגר"א ז"ל בסידור שלו אחר הסיום הש"ע וז"ל עוד כתב
בספר אמרי נועם שאמר הגר"א ז"ל שאחר יהיו לרצון כבר
נגמרה התפלה וכמאן דעקר רגליו דמי, וכ' ואם יאמר יהיו לרצון קודם
[התחנונים] פשיטא דמותר לומר כל מה שירצה דכמאן דעקר רגליו דמי
עכ"ל:

ונראה דיש לסמוך על כל הני גדולי רבוותא בתראי ולענות כל אמנים
אחרי יהיו לרצון הראשון:

(עח) אב"ב ארפ"ב בעז"ה עוד דבר נחוץ חידוש דין מספר ערוך השלחן
סי' נ"ב לזכות הרבים: דהנה כתוב בש"ע סי' נ"ב אם בא
לביהכ"נ ומצא ציבור בסוף פסוקי דזמרה ואמר ברוך שאמר ותהלה לדוד
ואח"כ הללו את ה' מן השמים ואח"כ הללו אל בקדשו כו' ואח"כ ישתבח
ואח"כ יוצר אור וק"ש וברכותי' ויתפלל עם הציבור כו', וכתב שם הרמ"א
וז"ל ומ"מ יאמר [לאחר התפלה] כל הברכות שמחוייב לברך בבקר עכ"ל.
וכ' הפר"ח סי' נ"ח הובא בפמ"ג סי' נ"ב במ"ז סק"א דאם לא אמר אלהי
נשמה א"א אחר התפלה שכבר נפטר בברכת מחי' מתים, עוד כ' הפמ"ג
דגם בה"ת לא יאמר שכבר נפטר באה"ר. וכתב ע"ז בס' ערוך השלחן סי'
נ"ב שלפי דעתו גם ברכת הגותן לשכוי כינה לא יברך אחר שבירך יוצר
המאורות וגם ברכת מתיר אסורים אחרי שהזכירו בשמ"ע במכלכל חיים,
ומסיק שם וז"ל דנ"ל דספק ברכות להקל ולא יאמר גם אותן הב' ברכות
אחר התפלה עכ"ל:

(עט) אב"ב נחוץ להודיע מש"כ הבאר היטב סי' נ"ב סק"א וז"ל, המגיד
זהויר להב"י כו' להתפלל כסדר ולא בדילוג כי העושה כן
מהפך הצינורות, ומסיק שם הבא"ט וז"ל, אבל בתשובות חכ"צ סי' ל"ו
כתב שמש"כ בס' הזהויר להתפלל כסדר היינו שאינו מתפלל עם הצבור

אבל אם איחר לבוא לביהכ"נ ובא כשהציבור מתפללין כ"ע מודי [היינו הזוהר והמגיד הנ"ל] דמדלג כדי להתפלל עם הציבור, וכ"כ הפר"ח בס"י ג', עכ"ל הבאר היטב והובאו דברי הבאה"ט אלו בספרי עמק יהושע אחרון בהעל' לתרופה שם סוף סימן ג', והבאתי שם בספרי הנ"ל בסוף שער הטהרה בהשמטות דכן פסק בס' ארחות חיים מהרב הגאון דברזאן זצ"ל בס'י ג"ב בשם ספר מאורי אור והוסיף שם בשמו דהשוהים לבא לביהכ"נ ואין מדלגין ממעם היפוך הצינורות הוא עובר על דברי חכמים כי זה רק לכתחילה אבל לא לעיכוב כלל ועי"ש שהביא ראי' לזה ע"כ לשוני שם:

(פ) **כתב** בתשובות הרמ"ע סי' פ"ד הובא במגן אברהם ריש סימן ס"ט בדין פורס על שמע, דדוקא מי שלא שמע ברכו כלל התירו לומר בשבילו ברכו אף שכבר אמר יוצר אור אבל בשביל מי ששמע כבר ברכו מפי החזן או מן העולה בתורה, רק שהוא נתאחר מחמת שהאריך בפסוקי דזמרה ומתפלל ביחידות ועתה הגיע לברכו היינו קודם שהתחיל יוצר אור אומרים בשבילו ברכו כ"ש הוא בעצמו אי איכא עשרה שרי לי' למימר ברכו אף שכבר שמע. אבל לאחר שהתחיל יוצר אור אין חוזרין בשבילו אם כבר שמע ברכו אף שלא שמע רק מהעולין לתורה וגם הוא בעצמו לא יאמר ברכו עכ"ל. וכ"פ בש"ע הרב רש"י בס"י ס"ט סע"ד, אבל מי ששמע כבר קדושה אין לו לומר קדושה עוד פעם כשהגיע לתפלת י"ח כאשר הוא מתפלל ביחידות, וכן שמעתי מרבנן קשישאי דהסברא נותנת כן דיש לחלק בין ברכו לקדושה, דבשלמא ברכו כך היא סדר התפלה לומר ברכו קודם יוצר אור אבל קדושה הסדר התפילה לאמרו הש"י אחר השמונה עשרה ולמה יאמר עתה קדושה כיון שאין סדר התפלה כך והוא כבר שמע קדושה, אך מי שלא שמע עדיין קדושה התירו לו לומר ג' ברכות ראשונות בקול עם קדושה אבל לא למי ששמע כבר קדושה לפי שאין סדר התפילה כך כמובן:

(פא) **הנה** מה שיש נוהגין לענות אמן אחר הש"י שענה אחר הקהל ברוך ה' המבורך לעולם ועד גם אחר העולה לתורה שענה אחר הקהל ביהל"ו, הנה דבר זה כתוב בסידור דרך החיים אחר ישתבח בס'י

ב' וז"ל כתב בס' שערי אפרים קצת ש"ץ כשהציבור אומרים ביהל"ו עונה אחריהם אמ"ן וחוזר ואומר ביהל"ו ומעות הוא בידם כיון שאומרים מיד ברוך ה' כו' א"צ לומר אמן, אבל הציבור יאמרו אמן אחר הש"ץ אף שאמרו בתחילה ביהל"ו וכן נוהגין, עיין פרמ"ג סי' נ"ז עכ"ל. והפמ"ג סי' נ"ז כתב שם וז"ל ומ"מ יראה רשות הוא, אם ירצו הציבור עונין אמן, וכן הסכים בס' משנה ברורה דמביא בשם הפמ"ג סי' נ"ז דהכריע לכסוף דרשות הוא ביד הציבור אם ירצו עונין ע"ז אמן ומסיק המ"ב שם וז"ל ועכ"פ מי שהוא עומד במקום שאסור להפסיק לא יענה אמן זה, הרי להדיא דבמקום שמותר להפסיק הוא מסכים לענות אמן שם. וכן בקיצור ש"ע סי' ט"ו סעי' ח' כתב שם דיש נוהגין לענות אחר הש"ץ אמן, אבל הש"ץ לא יענה אחר אמירת הקהל עכ"ל. מכל הלין מבואר שנכון לענות אמן אחר הש"ץ העונה ברוך ה' המבורך לעולם ועד. אבל אחר כתבי זאת מצאתי להגדול שבאחרונים בסידור הרב אדמו"ר בהל' תפלה אחר דין קדושת תפילין וז"ל, ולא יענה אמן אחר הש"ץ שאומר ברוך ה' ה"ל"ו כי אין צריך כלל לענות אמן זה וכו' ולכן אין להש"ץ להמתין עד שיסיימו הציבור ביהל"ו אלא עונה עמהם ביחד עכ"ל:

(פב) וזה רמז לי ידידי הרב הג' ר' חיים נאה שליט"א בעהמ"ח ס' קצות השלחן בהלבוש שכתב בסימן נ"ז שטוב הוא שהש"ץ יחזור ברוך ה' לעולם ועד "בלחש" דיש לומר דלכך יענה הש"ץ "בלחש" שלא יביא את הקהל לספק עניית אמן כאשר יש מחלוקת בזה בין הפוסקים, כי בסידור יעב"ץ כתב ג"כ וז"ל ועונים אמן אחר הש"ץ שכ"ש קודם ברכו סי' נ' וז"ל, כורע בברכו וזוקף בשם ועונים אמן אחר החזן וכשיש מגין מצומצם אומר החזן והקהל ביחד ברוך ה' המבורך לעולם ועד ואין עונים אמן, הרי מבואר להדיא דכשיש יותר ממגין מצומצם אז עונים אמן אחר החזן העונה ברוך ה' המבורך לעולם ועד:

(פג) והנה החיי אדם כתב כלל י"א סימן ה' וז"ל, ואחר שאמר הש"ץ ברוך ה' המבורך לעולם ועד אין צריך לענות אמן. והנה אין אני רוצה להכניס ראשי להכריע בין ההרים הגדולים האלו אשר קמנם

עבה ממתני, רק זאת נוכל בודאי לומר שאלו ואלו הם דברי אלקים חיים
ודעביד כמר עביד, ודעביד כמר עביד:

(פר) **ועתה** אבאר בעזה"י הדין המוסכם ברוב האחרונים דאם אחר לא
שמע מהש"ץ כשאמר ברכו רק שמע מהקהל היינו י' אנשים
שאמרו ברוך ה' המבורך לעולם ועד עונה עמהם ג"כ ברוך ה' המבורך
לעולם ועד, אבל אם שמע רק מהש"ץ מה שעונה אחר הקהל ברוך ה'
המבורך לעולם ועד לא יענה עמו רק יענה אמן על דבריו, שהרי הרב
אדמו"ר אומר כן בשלחן ערוך שלו בסי' ג"ז סעי"ב דכן עיקר שאם מ'
שמעו מהש"ץ ברכו ועונין אחריו יכולים כל הקהל לענות עמהם אע"פ
שלא שמעו מהש"ץ ברכו את ה' המבורך וכו' כיון שיש כאן עשרה
האומרים דבר שבקדושה, וכן כתב בסידור דה"ח אחר ישתבח סי' ב'
ומסיים שם בסידור דה"ח א"ר סי' קל"ט דלא כמ"א סי' ג"ז וכן הלכה:

(פה) **ועתה** נבאר הדין בעזה"י האיך הדין בברהמ"ז אם עונין אמן אחר
המברך שחוזר ועונה ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו, הנה
דין זה מבואר בהלבוש סוף סי' קצ"ח דשלשה או עשרה שאכלו כאחד
לא תקנו להם לומר אמן אחר המברך שחוזר ועונה ברוך שאכלנו או
בעשרה ברוך אלהינו וכו' כדי שיכינו לכם שלא יפסקו ויצטרפו עם ברכת
הזימון, וכן פסק הפמ"ג בסי' קצ"ח במש"ז סק"א וז"ל, ולענין אמן המתבאר
מדברי הלבוש דהמברך אין עונה אחריהם אמן כו' ולאחר שאומר המברך
ברוך ג"כ אין עונים האוכלים עמו אחריו אמן כדי ליתן לב ולצרף ברכת
הזן יעו"ש, והבא לשם כשהמברך אומר ברוך יענה ג"כ אמן עכ"ל הפמ"ג,
ובא"ר סי' קצ"ח סק"ב כתב וז"ל באם עונה אחר המברך ברוך ומבורך
שמו תמיד לעולם ועד תו לא צריך לענות אמן על העונים דהרי ענינו
ברוך ומבורך הוא במקום ברוך שאכלנו של העונים ואם שכח ולא היו
אדעתי' כשאמר המזמן נברך ולא אמר ברוך ומבורך אזי צריך שיענה אמן
אחר העונים ואפשר דגם עונה אמן אחר שחוזר המברך ואומר ברוך
שאכלנו דלא כמו"ז ע"כ הא"ר. כללו ש"ד הנכנס אצל המברכין בזימון או
שהי' שם ולא אכל כלל כשהמברך אומר נברך שאכלנו משלו עונה ברוך

ומבורך שמו תמיד לעולם ועד, ואם נכנס וכבר אמר המברך נברך ושמע רק מהעונים שאומרים ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו עונה אחריהם אמן. וכן הדין אם המסובים יו"ד אומר ברוך אלהינו ומבורך שמו תמיד לעולם ועד ואם כבר אמר המברך עונה אמן, כן כתב בחיי אדם כלל מ"ח סי' י"ז כדברי הלבוש והא"ר דלא כטו"ו סי' קצ"ח סעיף קטן א':

(פו) הנה באמירת ברכו דמוצש"ק מבואר בהרמ"א סי' רצ"ג סעיף ג' לאמרו באריכות נועם כדי להוסיף מחול על הקודש, וכתב ע"ז בשע"ת שם סעיף קטן ב' בד"ה וברכו באריכות נועם וז"ל וכתב בהלכות גדולות סוף הלכות ציצית ומבעי' לי' לאינש לאנודי [ר"ל להאריך ולהמושך] בברוך ה' לעולם ועד באפוקי שבתא כי הכי דניתצל מהזיקא דהאי שבתא, והביאו בברכי יוסף ושם כתב שראה מטהרת יד הקודש מהרח"ו בשם רבינו האי גאון ז"ל קבלה דמנסי שיש הצלחה כשמושך אדם ומאריך באומרו ברוך ה' המבורך לעולם ועד באפוקי שבתא עכ"ל השע"ת ע"כ יש ליזהר בזה מאד:

(פז) בשמסיים יוצר המאורות קודם הש"ץ ושומע מאחרים שסיימו יוצר המאורות צריך לענות אמן מכל המסיימים שהוא שומע אחר שהוא כבר סיים יוצר המאורות:

(פח) הנה יש נוהגין שהש"ץ מסיים ברכת גאל ישראל בחשאי כדי שלא יביא את הצבור לידי ספק עניית אמן, הנה בש"ע יש ב' דעות לענין עניית אמן בסי' קי"א סעי"א, דהמחבר פוסק דלא יענה אמן משום סמיכת גאולה לתפלה והרמ"א פוסק שמותר לענות אמן על גאל ישראל וכתב שכן נוהגין, א"כ זה המנהג הוא דוקא שייך במקום שמתפללין כולם בפעם א' אבל במקום שמתפללין הרבה פעמים ומגין הב' ממתין להתפלל עוד פעם במנין כודאי אסור להש"ץ לסיים בלחש ברכת גאל ישראל כמ"ש לעיל בסי' כ"ז בשם ספר חסידים סי' רנ"ד שהאומר בלחש ברכות התורה ושאר ברכות הוא חומא וגוזל את המקום שהרי לא נמצא מי שיענה אמן אא"כ הוא מרים קולו בברכה עכ"ל. ונמצא שגוזל להקב"ה את האמן וכמו

שפירש רש"י ז"ל בברכות דף ל"ה על הגמרא דכל הנהנה מן העולם בלא ברכה נקרא גולן ופירש רש"י שגולל להקב"ה את ברכתו וכאן ג"כ גולל להקב"ה את האמן של ברכת גאל ישראל כבספר חסידים הנ"ל ובפרט שהמנהג הזה לא נמצא בשום פוסק, ובאמת אין זה חשש כלל שמא יענה אחד אמן על ברכתו כיון שהרמ"א פוסק שמותר לענות אמן על ברכת גאל ישראל וכתב שכן נוהגין. וכ"כ בלבוש ע"פ הקבלה הובא במג"א סק"ב, וכ"פ בש"ע הרב אדמו"ר סיס"ט סעי"ט וסי' קי"א סעי"א והוא מדברי הטור דמותר לענות אמן, ובפרט בזה כודאי הכל יודעים דברי המג"א מש"כ בזה בסי' ס"ו סעי"ק י"א דאם ירצה יוכל לכיון לסיים עם הש"ץ [בשוה] ואז אינו מחויב לענות אמן, וח"ו להנהיג המנהג הזה במקום שיש אנשים שעדיין לא התפללו דודאי אינו נכון לברך או ברכת גאל ישראל בלחש ולגזול להקב"ה את האמן כבספר החסידים הנ"ל:

(פט) זאת גם כן צריך להודיע מה שכתב המחבר סוף סימן רי"ג סעיף ג' דאין אדם יוצא בשמיעת הברכה אפי' יענה אמן אלא א"כ שמעה מתחילתה ועד סופה ונתכוין לצאת בה ידי חובתו והמברך נתכוין ג"כ להוציאו ידי חובתו:

(צ) צריך לדקדק מאוד בהד' אמנים האלו, אחר שומר עמו ישראל לעד ובשבת אחר הפורס סוכת שלום, ואחר המחזיר שכינתו לציון, ואחר מחי' המתים, ואחר ברכת גומל קודם שיענה מי שגמלך כל טוב שיענה קודם אמן על הברכה:

(צא) אנב אביא מש"כ הטו"ז סי' תרכ"א ס"ק ב' מי שרוצה להזכיר את השם לא יאמר אדושם כי אין זה דרך כבוד של מעלה אלא יאמר השם עכ"ל:

(צב) אנב אודיע דבר נחזין אשר כתב בס' הגן ליום כ"ג, היות יש בני אדם שמתפללים במהירות ויאמרו על השם קריאתו בשוא תחת הד' אך-גי ובודאי אין זה מן השם שיהא מורה על אדנות שהוא ארון הכל, רק צריך להדגיש החולם של אד-גי או הוא מלשון ארון שהוא ארון

עולם, אבל אם יאמר אדם אֶךְ-נִי הלא היא אינה תיבה כלל, וע"כ אם יאמר אדם איזה ברכה ויאמר קריאת השם בלשון אֶךְ-נִי הלא אינה ברכה כלל כי כל ברכה שאין בה שם ומלכות אינה ברכה, וברכה כזו הלא היא בלי שם ואינה ברכה וגזול להקב"ה וכאילו מעל בקדשי שמים, כי קודם הברכה הלא אמרו רז"ל דע"ז כתיב לד' הארץ ומלואה וגורם שחבירו יאמר אמן לבטלה, כי אם אינה ברכה אסור לומר אחריה אמן, והוי כאמן יתומה:

(צג) **והנה** הנודע ביהודה מהדו"ק סי' ב' כתב דכהשם הנכבד צריך לקרותו מלרע הנו"ן נקודה בתנועה גדולה ונח נראה, ומי שקורא את השם מלעיל הוא עצמו מלרע עכ"ל. ע"כ לפי זה צריכין לזהר להדגיש בהשם החולם שאחר הד' וגם הנו"ן לקרותה מלרע כדברי הנודע ביהודה וק"ל:

(צד) **אנב** נחוץ לנו להודיע עוד מענין זה שנשרש בין רוב אנשים השיבוש הגדול שאומרים הודו לְדָנִי כי טוב, או הודו לְדָנִי קראו בשמו, או שירו לְדָנִי כל הארץ, או ויאמר כל העם אמן והלל לְדָנִי, או לְדָנִי הישועה או זמרו לְדָנִי חסידיו וכדומה הרבה, וצריך לדקדק בזה מאוד לאמור הודו לְאֵד-נִי ולהדגיש האלף היטב כי בלא האלף הלא אינו שם כלל למי יאמר הודו ומי הוא דָנִי אם יאמר במהירות הודו לְדָנִי או אפי' אם יאמר עם החולם הודו לד-נִי מי הוא הד-ני בלא האלף ורק עם האלף הוא שם האדון השם צבאות ית"ש אבל בלי הא' אינה שם ולא תיבה כלל, ע"כ למעה"ש ולמע"ש צריכים הרבה לדקדק בזה לכל מי שיראת השי"ת נוגע בלבבו:

(צה) **גם** צריך כל איש אשר יראת השם ית' נוגע בלבבו לקיים מה שכתב בסידור האר"י ז"ל הובאו דבריו הקדושים בחיי אדם (כלל ה' סי' א') וז"ל וירא ויודעזעו איבריו בשעה שמזכיר השם ולא שם המיוחד בלבד אלא כל השמות שאינם נמחקים המיוחדין לשמו הגדול ב"ה. גם הובא זאת בספר יסוד ושורש העבודה דף י"ב ע"ב, ומביאים שם מענין זה מעשה נורא, וזה לשון הספר יוש"ה ובסידורי האר"י ז"ל כתב בהזכרת

השם יודעו על כל איבריו ומביא שם מעשה נורא על זה הענין וז"ל, המחבר זרע יצחק ז"ל אנגיד ושמע בב"ד של מעלה קול רעש גדול פנו מקום לצדיק אחד שנפטר וקבלוהו בכבוד גדול ונתנו לו ס"ת בזרועו ושאלוהו קיימת מש"כ בזה ואמר הן, קיימת מצוה ראשונה שהיא פריה ורבי' לא להנאתך אלא לשם שמים ואמר הן, ואמרו מי מעיד כך ובאו המלאכים שנבראו מהמצות אשר עשה עד אין מספר והעידו בו, זה אומר נבראתי ממצוה זו וזה מזו וכן כולם, אח"כ הביאו לפניו ארבעה טורים ושאלוהו קיימת תורה שבע"פ ואמר הן, ומי מעיד ובאו המלאכים כנ"ל והעידו בו, שוב שאלוהו נזרת מלהוציא שם שמים לבטלה וידום, חזרו ושאלו אשתיק ולא אמר להו ולא מידי, והכריזו אחר עדות, ובאו גרודי מלאכי חבלה לכושים ומתעטפים שחורים והעידו בו, זה אומר נבראתי ביום פלוני כשהוציא אזכרות כך וכך בתפלה בלי כונה, וזה אומר כך, ויקרעו שמלותם כל הבית דין של מעלה וגם אני קרעתי ואמרו טיפה סרוחה איך לא יראת כו' ונגמר דינו או לירד לגיהנם או יחזור ויבא בגלגול, ובחר בגיהנם מבגלגול עכ"ל. ומעשה זו הובא ג"כ בחיי אדם כלל ה' סימן א' הנ"ל אות באות רק שלא הביא דהמעשה דאינגיד הנ"ל הי' אצל המחבר זרע יצחק ז"ל:

(צו) אבל על המעשה הנורא הזו יש לנו שני עדים כשרים ונאמנים איך שיש לדקדק לקיים דברי האר"י ז"ל שצריך כל איש להודיעו על אבריו בשעה שמזכיר את השם ית"ש ועל כל פנים יראה כל אדם לקיים דברי חז"ל ברייתא ערוכה ודין מפורש בתלמוד ובהרי"ף והרא"ש ז"ל, ולא יזרוק ברכה מפיו במס' ברכות דף מ"ז ע"א, ופי' רש"י ז"ל וז"ל, במהירות שדומה עליו כמשא אלא שחוק קבוע הוא לו עכ"ל. ובפירש"י על הרי"ף ז"ל שם פירש וז"ל במהירות שדומה עליו כמשא אלא שחובה עליו לאומרה. והרא"ש שם פירש וז"ל, ולא יזרוק ברכה מפיו, פירש שלא ימהר להוציא הברכה מפיו אלא יברך במתון ובכוונה עכ"ל:

(צז) ועל כ"פ כמה צריך האדם לזהר שלא יוציא ש"ש לבטלה ח"ו והשומע מפי חבירו דמוציא ש"ש לבטלה חייב לגדותו. וכתב ר' ירוחם הובא בחיי אדם כלל ה' סי' א' דאם מוציא שם שמים לבטלה

אפי' בלשון לע"ז חייב לנדוּתו דהיינו גא-ט בלשון אשכנז ומכל שכן דאסור לכתוב באיגרת שם שמים בלשון אשכנז או בכל לשון ח"ו ממעם דאותן מכתבים נזרקים אח"כ בשוקים וברחובות באשפה ושם שמים מתכוה, וכ"פ אדם מקנה עצמו כהן וכדאי בזיון וקצף ור"ל מענשו של זה:

(צח) ורבים טועים שכותבים במכתבים שמו יתברך בלשון אשכנז או שכותבים תיבת אדי-ע והוא לשון צרפת "עם ה'" או בא-ג בלשון פוליש והוא איסור גמור, יען כי לאחר זמן יתגלגל המכתב באשפה ודבר זה גורם עניות בישראל מה ששם שמים מצוי בבזיון גדול כזה ר"ל וצריכין התחכמות והתאמצות לבטל זאת, אורים ותומים סי' כ"ז, וכשרוצים להזכיר את השם יאמר תיבת השם ולא כמו שטועים ההמון ואומרים אדוּשם כי אין זה דרך כבוד של מעלה, טורי זהב סוף סי' תרכ"א:

(צט) ותרע אשר המקלל את חברו או את עצמו בשם או בכנוי בכל לשון חייב מלקות אפי' באחד מהשמות שקורין הגויים להקב"ה לוקה, כמבואר בטור חו"מ סי' כ"ז סעיף א', ואם קלל לחברו בלא שם ובלא כנוי או היתה הקללה באה מכלל הדברים, כגון שאמר אל יהי פלוני ברוך לה' אינו לוקה אבל איסורא מיהא איכא, ובעונותינו הרבים רוב המון עם אינם נזהרים בזה ואומרים בלשון אשכנז גאט זאל עהם שטראפין, ועוברין בזה על לאו של תורה שיש בו מלקות:

(ק) בנענין הוגה את השם באותיותיו כתב המהרש"א במס' ע"ז דף י"ח ע"א ע"ד התוס' ד"ה הוגה זו"ל, שאין להזכיר אף אותיות י"ה היינו האותיות זה אחר זה אבל בקריאת התיבה ודאי דמותר יעו"ש:

כתב בספר דבש לפי דלומר יוד אי ה' ו' אי ה' מותר כיון דמפסיק בין האותיות שרי, במערכת ה' אות כ"ג ומערכת ע' אות י"ב:

(קא) וכתב בסידור האר"י ז"ל הנקרא בשם קול יעקב מהמקובל האלהי ר' יעקב קאפיל בעהמ"ס שערי גן עדן ז"ל בכוננת אמן דף ל"א ע"א זו"ל, בכתבי האר"י ז"ל מפליג בעונש השומע ברכה מפני חברו

ואינו עונה אחריו אמן, וכת' שם אל"ף מ"ם גו"ן שהוא אמן במלו"י, אל"ף מתהפך לאפ"ל, והוא חושך שנותן כח להסמ"א סוד החושך, וכתוב ארץ עיפתה כמו אופל עיפתה כפול ומכופל והוא מדור הז' של גיהנם שהוא כפול כמבואר בוהר, ונוקבא דסמא"ל ממונה על אותן האנשים, ונרמזים בפסוק אכלה ומחתה פיה ואמרה ל"א פ'עלתי א'ון ר"ת אפל, מ"ם גו"ן בגימט' קלון, כי כל מי שאינו עונה אמן עונשו אפ"ל וקלו"ן, וז"ש הכתוב מלא פניהם קלון ויבקשו שמך ה', מלא פניהם קלון ס"ת אמן, ואומר מלא אותיות אל"ם לפי שעשה עצמו כאלם, ולא ישמע לקול הברכה ולענות אמן אז פניהם עה"כ בגימ' קלו"ן, ואם כן פניהם קלו"ן הוא כפל דאיהו ארץ עיפתה כמו אופל חשך כפול, לפי שע"י כוונת אמן גורם להשפיע אור גדול בפניהם של זו"ג, וזה מונע האור וגורם כביכול חשך בפנים של מעלה, לכן מדה כנגד מלא מלא פניהם קלו"ן, כי פניהם בגי' קפ"ה וב' פנים הם ב' פעמים קפ"ה בגי' ש"ע, סוד ש"ע נהורין המאירים בפנים של מעלה, וזה מונע זה האור, ולכן מלא פניהם קלון עד שיחזרו בתשובה ויבקשו שמך ה' שמך אדני"ה, ה' הוי"ה גימט' אמן, עכלה"ק:

(קב) **וכתב** עוד שם עמוד ב' וז"ל ובאות אלף של אמן מבואר שם [בוהר] שצריך להאריך בו, ובספרו שערי גן עדן בשער האותיות באות א' בסוד אמונה ואמן בריש דרך ד' מאריך יותר בזה וז"ל שם, והנה עתה עת דודים לגלות לך הסוד מ"ש רב מתיבתא [בוהר] ק' פ' שלח] וז"ל מאן דקצר יתקצר מאן דקצר יתארך, ופי' שם מאן דקצר אות א' של אמן ולא מאריך בו יתקצרו ימיו, מאן דקצר אות א' דאחד יתארכו ימיו עכ"ל השערי גן עדן, וכתב שם סוד גדול בזה מה שצריך להאריך בהאלף של אמן יעו"ש:

(קג) **שוב** הראה לי ידך נפשי הארוז"ם שיחי' בסידור הארוז"ל להר' שבתי ראשקובער זצ"ל בכונת אמן וז"ל וכשעונה אמן לא יאמר במהירות והלעטה כי אז נאמר הבשר עודנו בין שיניהם ומצוה להאריך באלף של אמן עכ"ל: